

Can, Ö., Düzdemir, Ş. & Düzdemir, K. (2026). Koşulluluk ve öncül-sonuç ilişkisi: Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda anlam, uygulanma çerçevesi ve yorum alanı. *International Journal of Language Academy*, 14 (2), 448-472.

Volume 14/2 June 2026
p. 448-472

Article History:

Received
18/08/2026

Accepted
24/09/2026

Available online
30/09/2026

KOŞULLULUK VE ÖNCÜL-SONUÇ İLİŞKİSİ:

HUKUK MUHAKEMLERİ KANUNU'NDA ANLAM, UYGULANMA ÇERÇEVESİ VE YORUM ALANI

**Conditionality and Anti Consequence Relationship: Meaning,
Framework of Application, and Area of Interpretation in the Code of**

Civil Procedure

Özge CAN¹

Şule DÜZDEMİR²

Kaan DÜZDEMİR³

Öz

Çalışma, Türkçe hukuk söyleminde koşullu yapıların yalnızca açık koşul biçimbirimleriyle değil, öncül-sonuç ilişkisi aracılığıyla metnin anlamını, uygulanma çerçevesini ve yorum alanını düzenleyen işlevsel yapılar olarak kullanıldığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın veritabanını 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 1. maddesinden 452. maddesine kadar olan ana metni oluşturmaktadır. Çalışmada kanun hükümleri hukuki yorum açısından değil; koşullu yapıların hangi dilsel göstergelerle kurulduğu, öncül ve sonuç bölümleri arasında nasıl bir ilişki oluşturduğu ve sonuç bölümünün anlamını, uygulanma çerçevesini ve yorum alanını nasıl düzenlediği açısından incelenmiştir. Nitel ve betimleyici yöntemle yürütülen araştırmada verilerin seçiminde amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmış; aynı koşulluluk göstergesinin birden fazla örneğine ulaşıldığında, ilgili yapının kullanımını en açık biçimde temsil eden örnekler seçilmiştir. Bu yönüyle çalışma, amaçlı örnekleme türlerinden tipik durum örneklemesine dayanmaktadır. Tipik örneklerin belirlenmesinde koşulluluk göstergesinin açık biçimde saptanabilir olması, öncül ve sonuç bölümlerinin ayrıştırılabilir olması ve örneğin hukuk söyleminde koşullu yapının işlevini göstermeye elverişli olması ölçütleri temel alınmıştır. Çözümlemede her örnek; biçimsel gösterge, öncül, sonuç, uygulanma çerçevesi ve yorum

¹Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Dilbilimi Bölümü, ozge.can@deu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2864-2649>

²Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Kuzey Kıbrıs Yerleşkesi, İngilizce Öğretmenliği Programı, sule.duzdemir@asbu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8192-0957>.

³Öğr. Gör, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Kuzey Kıbrıs Yerleşkesi, İktisat Programı, kaan.duzdemir@asbu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9083-3978>

alanı bakımından değerlendirilmiştir. Bulgular, Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK)da koşulluluğun açık koşul göstergelerinin yanı sıra adlaştırılmış, kalıplaşmış, olumsuz, sınırlayıcı ve normatif işlevli örüntülerle kurulduğunu göstermektedir. Ayrıca Türkçede koşulluluk kurmaya elverişli bazı göstergelerin HMK'da örneklenmemesi, koşulluluk göstergelerinin metin türüne duyarlı olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak HMK'da koşullu yapılar, hükmün hangi durumda geçerli olacağını, hangi koşul altında sonuç doğuracağını ve hangi yorum alanı içinde değerlendirileceğini belirleyen metinsel araçlar olarak işlev görmektedir.

Anahtar Sözcükler: Hukuk muhakemeleri kanunu, hukuk söylemi koşulluluk, öncül-sonuç ilişkisi, yorum alanı.

Abstract

The study aims to show that conditional constructions in Turkish legal discourse are used not only through explicit conditional morphemes but also as functional structures that organize the meaning, scope of application, and interpretive field of the text through antecedent consequent relations. The database consists of the main text of Law No. 6100, the Code of Civil Procedure, from Article 1 to Article 452. The provisions of the Code are examined not by legal interpretation, but in terms of which linguistic markers encode conditionality, how antecedent and consequent sections are related, and how the consequent is regulated with respect to meaning, scope of application, and interpretive field. Designed as a qualitative and descriptive linguistic study, the research employs purposive sampling. When more than one example of the same conditional marker was identified, the examples that most clearly represented the use of the relevant structure were selected. Thus, the study is based on case sampling. The selection of typical examples was guided by three criteria: the conditional marker had to be clearly identifiable, the antecedent and consequent sections had to be separable, and the example had to be suitable for demonstrating the function of conditional constructions in legal discourse. In the analysis, each example was evaluated by formal marker, antecedent, consequent, scope of application, and interpretive field. The findings show that conditionality in the Code of Civil Procedure is constructed not only through explicit conditional markers, but also through nominalized, formulaic, negative, restrictive, and normatively functional patterns. The absence of some markers that are capable of encoding conditionality in Turkish indicates that conditional markers are sensitive to text type. Finally, conditional constructions in the Code function as textual devices that determine under which circumstances a provision becomes valid, produces legal consequences and within which interpretive field it should be evaluated.

Keywords: Conditionality, interpretive domain, legal discourse, protasis-apodosis relation, Turkish code of civil procedure.

GİRİŞ

Koşulluluk, dilde bir olay, durum ya da önermenin başka bir olay, durum ya da önermenin yorumlanacağı zihinsel, anlamsal ya da söylemsel alanı belirlediği temel anlam ilişkilerinden biridir (Serrano, 2024, s. 150; Graci, 2025, s. 1116). Koşullu yapılarda çoğunlukla bir *öncül* (protasis) ve bu öncüle bağlı bir *sonuç* (apodosis) bölümü bulunur; özgülleştirmek gerekirse söz konusu yapılarda anlam ilişkisi çoğu zaman iki bölüm üzerinden kurulur: sonucun hangi durumda geçerli sayılacağını belirleyen öncül bölüm, ikincisi ise bu öncülün oluşturduğu anlam alanı içinde yorumlanan sonuç bölümüdür (Lastres-López, 2020, s. 69; Olguín Martínez & Lester, 2021, s. 147). Öncül bölüm, sonuç bölümünün hangi durumda geçerli sayılacağını, hangi bağlamda yorumlanacağını ya da hangi koşul altında devreye gireceğini belirleyen sınırlayıcı bir alan kurar. Bu nedenle koşulluluk, yalnızca bir biçimbirim, bağlaç ya da kalıplaşmış yapı üzerinden açıklanabilecek biçimsel bir ilişki değildir; metinde anlamın hangi sınırlar içinde kurulacağını ve sonucun hangi yorum alanına yerleştirileceğini belirleyen işlevsel bir ilişkidir (Elder & Savva, 2018, s. 45, 52; Graci, 2025, s. 1112, 1127). Başka bir deyişle, koşullu yapılar yalnızca yüzeyde görülen biçimbirim, bağlaç ya da kalıplaşmış biçimlerle açıklanamaz; öncül ile sonuç arasında kurulan ilişkinin, bağlamın ve çıkarımsal yorum süreçlerinin birlikte değerlendirilmesini gerektiren çok katmanlı dilsel yapılardır (Graci, 2025, s. 1113; Mazzoleni, 2025, s. 134).

Türkçede koşulluluk, yalnızca -sA/-sE biçimbirimiyle kurulan açık koşul yapılarıyla sınırlı değildir. Bununla birlikte -sA biçimi, Türkçede koşul kipinin merkezî göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilir (Kornfilt, 1997). Koşullu yapıların yalnızca yüzeysel biçimlere indirgenemeyeceği; biçim, işlev, bağlamsal bağımlılık ve öncül-sonuç ilişkisi açısından değerlendirilmesi gerektiği yönündeki yaklaşımlar da bu geniş tarama anlayışını desteklemektedir (Graci, 2025, s. 1112; Reuneker, 2023, s. 402). Bu nedenle bu çalışmada *ise, eğer, varsa ve yoksa* gibi açık koşul göstergelerinin yanı sıra *-mAİ hâlinde, -Dİİ takdirde, -mAdİkçA, aksi hâlde ve saklı kalmak kaydıyla* gibi adlaştırılmış, olumsuz ve kalıplaşmış yapılar da aday koşulluluk göstergeleri olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca *bağlıdır, gerekir ve aranır* gibi gereklilik ya da bağlılık bildiren yapılar, yalnızca metin içinde bir sonucun gerçekleşmesini belirli bir önkoşula bağladıkları durumlarda koşullulukla ilişkili kabul edilmiştir. Bu yaklaşım, koşulluluğun yalnızca açık koşul biçimbirimleriyle değil, öncül ile sonuç arasında kurulan anlam, geçerlilik ve uygulanma ilişkisiyle de çözümlenmesi gerektiği varsayımına dayanmaktadır. Söz konusu geniş koşulluluk anlayışı, çalışmanın veritabanını oluşturan hukuk söylemi açısından özellikle önemli görünmektedir; çünkü hukuk metinlerinde koşullu ilişkiler yalnızca açık koşul ekleriyle değil, hükmün geçerlilik alanını, uygulanma sınırlarını ve doğuracağı sonuçları belirleyen farklı dilsel örüntülerle de kurulmaktadır.

Hukuk söylemi, koşullu yapıların yoğun biçimde gözlemlenebildiği özel amaçlı dil alanlarından biridir. Hukuk dilinin kurumsal ve normatif niteliği, onu gündelik dil kullanımından ayrılan özel amaçlı bir söylem alanı hâline getirir (Bhatia, 1993; Cao, 2007). Bu söylem alanında kişisiz, soyut, teknik ve kalıplaşmış anlatım biçimleri öne çıkar; özellikle adlaştırma, edilgenlik, uzun ve yoğun tümce yapıları hukuk metnlerinin resmî ve otoritatif üslubunu güçlendiren temel özellikler arasında değerlendirilebilir (Mellinkoff, 1963; Tiersma, 1999; Mattiello, 2010). Bu nedenle hukuk metinlerinde koşullu yapılar çoğu zaman adlaştırılmış, kalıplaşmış ve örtük biçimlerle kurulmaktadır. Kanun metinlerinde koşulluluk, yalnızca olaylar arasında bağ kurmakla kalmaz; aynı zamanda metnin düzenleyici yapısını da oluşturur. Bir hükmün hangi durumda uygulanacağı, hangi koşul altında sonuç doğuracağı ya da hangi bağlamda yorumlanacağı çoğu zaman koşullu yapılar aracılığıyla belirlenir. Bu çalışma kapsamında veritabanı olarak *6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu* (buradan sonra HMK) seçilmiştir. HMK, usul hukukuna ilişkin işlemleri düzenleyen bir kanun metnidir. Metin; süreler, başvuru yolları, yetki, görev, kanıt, işlem ve sonuç ilişkileri bakımından koşullu yapıların görünür olduğu bir veritabanı sunmaktadır. Bu yönüyle HMK, Türkçede koşulluluğun özel amaçlı yazılı söylemdeki işleyişini incelemek için uygun bir kaynaktır. HMK bu çalışmada hukuki normların değerlendirilmesi amacıyla değil, Türkçe hukuk söyleminde koşulluluğun dilsel görünümlerini incelemek amacıyla veritabanı olarak kullanılmaktadır; dolayısıyla çalışmanın amacı, kanun hükümlerini hukuki açıdan yorumlamak değil; bu hükümlerde yer alan koşullu yapıların hangi dilsel araçlarla kurulduğunu, öncül ve sonuç bölümleri arasında nasıl bir ilişki oluşturduğunu ve metnin anlamını, uygulanma çerçevesini ve yorum alanını nasıl düzenlediğini ortaya koymaktır. Bu çalışmanın temel savı, Türkçe hukuk söyleminde koşullu yapıların yalnızca biçimsel koşul göstergeleriyle sınırlı olmadığı; öncül-sonuç ilişkisi aracılığıyla metnin anlamını, uygulanma çerçevesini ve yorum alanını düzenleyen işlevsel yapılar olarak kullanıldığıdır. Bu ana sav doğrultusunda çalışma, koşullu yapıları yalnızca belirli bir biçimbirim, bağlaç ya da sözcüksel gösterge üzerinden değil, öncül ve sonuç bölümleri arasında kurulan anlam ilişkisi içinde ele almaktadır.

Çalışmamızda koşullu yapıların öncül ve sonuç bölümleri arasında anlam ilişkisi kurduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle koşullu yapılar yalnızca belirli bir biçimbirim, bağlaç ya da sözcüksel gösterge üzerinden değil, öncül ve sonuç bölümleri arasındaki ilişki içinde ele alınmaktadır. Çalışmada ayrıca kamuya açık hukuk metnlerinin Türkçe hukuk söyleminde koşulluluğun incelenmesi için uygun bir veritabanı sunduğu varsayılmaktadır.

Bu doğrultuda kanun metinlerinde yer alan koşullu yapıların, hukuki yorumdan çok dilsel örgütlenme bakımından incelenebileceği kabul edilmektedir. Bu varsayımlar ve temel sav doğrultusunda çalışmamızda;

i. Türkçe hukuk söyleminde koşulluluk, farklı biçimbirimsel, sözdizimsel ve sözcüksel araçlarla kodlanmaktadır.

ii. Türkçe hukuk söyleminde koşullu yapılar, öncül bölüm aracılığıyla sonuç bölümünün uygulanma çerçevesini belirlemektedir.

iii. Koşullu yapılar, hukuk metinlerinde sonuç bölümünün anlamını sınırlandıran, düzenleyen ve yorum alanını belirleyen metinsel araçlar olarak işlev görmektedir.

iv. Türkçe hukuk söyleminde koşulluluk, yalnızca açık koşul yapılarıyla değil, örtük ve kalıplaşmış koşulluluk yapılarıyla da kurulmaktadır. Bu hipotezler aşağıdaki araştırma soruları çerçevesinde sınanmaktadır:

1. HMK’da koşulluluk hangi dilsel göstergeler aracılığıyla kodlanmaktadır?
2. HMK’daki koşullu yapılarda öncül ve sonuç bölümleri arasında ne tür anlam ilişkileri kurulmaktadır?
3. Koşullu yapılar HMK’da hangi metinsel ve işlevsel görevleri üstlenmektedir?

İlk araştırma sorumuz kapsamında koşulluluğun yalnızca açık koşul biçimbirimleriyle sınırlı olup olmadığı; biçimbirimsel, sözdizimsel ve sözcüksel göstergeler aracılığıyla hangi biçimlerde kurulduğu incelenmektedir. Bu doğrultuda açık koşul yapıları, adlaştırılmış koşul yapıları, olumsuz koşul yapıları, süreklilik ve zaman-koşul kesişimi gösteren yapılar ile kalıplaşmış ve örtük koşulluluk örüntüleri veri içinde ayrı ayrı değerlendirilmektedir. İkinci araştırma sorumuz ise koşullu yapılarda öncül bölümün sonuç bölümünü hangi anlam alanları içinde sınırlandırdığını belirlemeye yöneliktir. Bu kapsamda koşullu yapıların olasılık, zorunluluk, istisna, sınırlama, süreklilik, geçerlilik ve uygulanabilirlik gibi anlam değerleriyle ilişkisi ele alınmaktadır. Böylece koşullu ilişkinin yalnızca “p ise q” biçimindeki mantıksal bağlantıya indirgenip indirgenemeyeceği tartışılmaktadır. Son araştırma sorumuz kapsamında ise koşullu yapıların hukuk söyleminde yalnızca koşul bildiren biçimler olarak değil, hükmün geçerlilik alanını belirleyen, genel kuralı sınırlandıran, özel durum oluşturan, istisna belirten, yükümlülük ya da uygulanma koşulu kuran metinsel araçlar olarak işlevi incelenmektedir. Böylece koşullu yapıların HMK’nın normatif ve düzenleyici anlam örgütlenmesine katkısı değerlendirilmektedir. Bu çerçevede çalışmamız, Türkçede koşulluluğun yazılı, kurumsal ve özel amaçlı bir söylem alanındaki görünümünü ortaya koymayı amaçlamaktadır.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Koşulluluk ve Öncül-Sonuç İlişkisi

Koşullu yapılar geleneksel olarak bir protasis yani koşul tümcesi ile bir apodosis yani ana tümce ya da sonuç tümcesi arasındaki ilişki üzerinden tanımlanır. Bu ilişkide protasis, koşulun ya da öncülün yer aldığı bölümdür; apodosis ise bu koşula bağlı olarak yorumlanan sonuç bölümünü oluşturur. Koşullu yapılarda anatümcedeki önermenin doğruluğu, koşul tümcesindeki şartın yerine getirilmesinin bir sonucu olarak sunulmaktadır (Lastres-López 2020, s. 69). Bu nedenle koşulluluk, en genel anlamda iki önerme, olay ya da durum arasında bağımlılık ilişkisi kuran bir anlam alanı olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte koşulluluğu yalnızca dilbilgisel bir yapı olarak görmek yeterli değildir. Elder ve Savva’nın da belirttiği gibi koşulluluk, düşünce düzeyinde de işleyen bir kavramdır; burada “p” önermesi, “q” önermesi üzerinde bir kısıtlama oluşturur. Bu yaklaşım, koşullu yapıların iki parçalı niteliğini açık biçimde ortaya koyar. Koşullu

düşünce, çoğu zaman tam olarak yorumlanabilmek için belirgin ya da bağlamdan çıkarılabilen bir sonuç bölümüne gereksinim duyar (2018, s. 46); dolayısıyla koşullu yapılarda öncül ve sonuç arasındaki ilişki, yalnızca biçimsel bir bağlanma değil, anlamın nasıl kurulacağını belirleyen daha geniş bir yorum ilişkisidir. Doğal dilde koşullu yapıların önemli özelliklerinden biri de öncülün doğruluğuna ilişkin kesin bir taahhüt taşımasıdır. Koşul tümcesinde belirtilen durum çoğunlukla olumlanmış bir gerçeklik olarak değil, gerçekleşmesi mümkün ya da bağlama bağlı bir olasılık olarak sunulur (Reuneker, 2022). Benzer biçimde koşulluluk, iki önermenin de kesin olduğunu doğrudan göstermez; böyle bir kesinlik ancak bağlamsal çıkarımlarla kurulabilir (Ovsjannikova, 2024, s. 130). Bu nedenle koşullu yapılar yalnızca “eğer... ise” kalıbına indirgenemeyecek kadar geniş bir anlam ve yorum alanı oluşturur. Koşullu yapıların bu geniş anlam alanı, özellikle edimsöz düzeyinde daha belirgin hâle gelir. Graci’ye göre illocutionary conditionals olarak adlandırılan koşullu yapılar, istek, teklif ve uyarı gibi konuşma eylemlerini düzenleyen yapılardır. Bu tür koşullular, iki önerme arasında yalnızca doğruluk-koşullu bir ilişki kurmaktan çok, bir konuşma eyleminin gücünü, kapsamını ya da ilgisini düzenlemek için kullanılır (Graci, 2025, s. 1111). Bu yönüyle koşulluluk, yalnızca önermeler arası bir ilişki olarak değil, söylem içinde eylemin nasıl sunulacağını ve nasıl yorumlanacağını belirleyen pragmatik bir düzenleme aracı olarak da değerlendirilebilir.

Koşullu yapıların biçim, anlam ve bağlamın kesiştiği karmaşık bir dil kullanımı alanı olduğu da vurgulanmaktadır (Lastres-López, 2020, s. 69). Bu nedenle koşullu yapılar yalnızca “p ise q” biçimindeki mantıksal kalıpla açıklanamaz. Doğal dilde bu yapılar, konuşmacının tutumunu, nezaket stratejilerini ya da söylem içinde kurduğu kişilerarası ilişkiyi de taşıyabilir (Lastres-López, 2020, s. 69-70). Böylece koşulluluk, yalnızca bir önermenin başka bir önermeye bağlanması değil, aynı zamanda söylem içinde belirli bir anlamlandırma biçiminin kurulmasıdır. Graci’nin çalışması da koşulluluğun mantıksal bir formülün ötesinde işlediğini göstermektedir. Buna göre koşullu yapılar, konuşmacının niyetini daha dolaylı ve nazik biçimde ifade etmesini sağlayan bir pragmatik strateji olarak kullanılabilir. Özellikle konuşma eylemlerini düzenleyen koşullu yapılarda anlam, yalnızca söylenen biçimden değil, ifadenin bağlamda nasıl tamamlandığından ve dinleyici tarafından nasıl yorumlandığından doğar. Eksik bırakılan sonuç bölümlerinin dinleyici tarafından bağlamdan çıkarılması da bu yapıların yorumlayıcı niteliğini ortaya koymaktadır (Graci, 2025, s. 1128). Bu noktada tümce anlamı ile konuşmacı anlamı arasındaki ayrım da önem kazanır. Mazzoleni’ye göre koşullu yapıların yorumlanmasında tümce anlamı ile konuşmacı anlamı arasında bir boşluk bulunabilir. Bu boşluk, dinleyicinin bağlamsal ipuçlarını, dünya bilgisini ve ansiklopedik bilgisini kullanarak yaptığı çıkarımsal zenginleştirmeler yoluyla doldurulur (2025, s. 134). İşte bu da koşulluluğun yalnızca tümce içinde kapanan bir anlam ilişkisi değil, bağlamla birlikte tamamlanan bir yorum süreci olduğunu göstermektedir.

Koşullu yapılarda öncül ve sonuç arasındaki ilişkinin yalnızca mantıksal “p ise q” biçiminde anlaşılması doğru değildir. Doğal dilde koşullu yapılar, standart mantıktaki materyal imleme ilişkisiyle tam olarak temsil edilemeyecek bir karmaşıklığa sahiptir (Evans vd., 2003, s. 321). Doğal dilde öncül ile sonuç arasında çoğu zaman nedensellik, bağımlılık ya da çıkarımsal bir ilişki kurulması beklenir (Ovsjannikova, 2024, s. 129). Graci de doğal dildeki koşullu yapıların her zaman biçimsel mantık ilkeleriyle tam uyumlu olmak zorunda olmadığını, bu yapıların iletişimsel stratejilere hizmet edebildiğini belirtir. Bu durumda anlam, mantıksal doğruluk değerlendirmesinden çok bağlamsal belirginliğe ve konuşmacı ile dinleyici arasındaki paylaşılan bilgiye dayanır (Graci, 2025, ss. 1125, 1134).

Öncül bölüm, sonucun hangi bağlamda ve hangi koşul altında yorumlanacağını belirleyen temel bileşendir. Koşul bağlaçları, bir zihinsel alan kurarak iki tümcenin birlikte yorumlanmasını sağlayan bilişsel bir filtre işlevi görür (Pascual 2012’den akt. Serrano,

2024, s. 149). Bu filtre, konuşmacının dinleyici için belirli bir bilişsel çerçeve oluşturmaya olanak tanır (Serrano, 2024, s. 150). Bu çerçevede öncülün temel işlevlerinden biri, sonuç bölümündeki içeriğin hangi durumlarda doğru, geçerli ya da kabul edilebilir sayılacağını sınırlandırmaktır (Elder & Savva, 2018, s. 52). Graci'nin edimsöz koşulları üzerine yaptığı değerlendirme de öncülün bağlam kurma işlevini destekler. Bu yapılarda başlangıç tümcesi, takip eden tümcedeki konuşma eyleminin, örneğin bir davet ya da yönlendirmenin, yürürlüğe girmesi için karşılanması gereken koşulu belirler. Başka bir anlatımla öncül, sonucun hangi ortak zemin üzerinde geçerli olacağını kuran ögedir. Sonuç bölümü ise öncül tarafından belirlenen şart sağlandığında etkinleşen bir eylemi temsil eder. Sonuç bölümünün açıkça söylenmediği durumlarda bile, bu sonuç durumsal bağlamdan pragmatik olarak çıkarılması gereken bir anlam alanı olarak işler (Graci, 2025, ss. 1124, 1128, 1134). Sonuç bölümü ise öncül tarafından belirlenen bu bilişsel filtre içinde anlam kazanır. Dancygier ve Sweetser (2005)'e göre de sonuç bölümü, öncülün kurduğu çerçeve aracılığıyla tahmin edilen ya da zihinde canlandırılan bir anlam alanıdır (akt. Serrano, 2024, s. 150). Bu nedenle öncül, sonuç üzerinde bir kısıtlama yaratır; sonuç bölümünün içeriği, öncülün sunduğu koşulun gerçekleşmesine *bağlı olarak* etkinleşir (Elder & Savva, 2018, s. 48). Koşullu yapıların bağlama ve söylem amacına göre farklı işlevler üstlenebilmesi de bu ilişkinin sabit olmadığını gösterir. Halliday ve Matthiessen'den hareketle koşullu yapıların düşünsel kişilerarası ve metinsel işlevler üstlenebildiği belirtilmektedir (Lastres-López 2020, s. 70). Ayrıca bu yapılar, konuşmacının amacına göre içerik, epistemik akıl yürütme, konuşma eylemi ya da metindilsel düzeylerde yorumlanabilir (Dancygier ve Sweetser 2005).

Koşullu Yapılarda Anlam, Uygulanma Çerçevesi ve Yorum Alanı

Koşullu yapıların anlamı, öncül ile sonuç arasında kurulan olumsallık ve bağımlılık ilişkisine dayanır. Bu ilişkide anatümcedeki önermenin doğruluğu ya da geçerliliği, öncüldeki şartın yerine getirilmesine *bağlı olarak* sunulur (Lastres-López, 2020, s. 69). Ancak bu ilişki, standart mantıktaki materyal imleme kalıbıyla bütünüyle açıklanamaz. Doğal dildeki koşullu yapılar, öncül ile sonuç arasında çoğu zaman nedensel ya da çıkarımsal bir eğilim kurulmasını gerektirir (Ovsjannikova, 2024, s. 129). Bu nedenle koşulluluk yalnızca doğruluk koşullarına bağlı bir mesele değil, zihinsel ve yorumlayıcı bir bağlantı meselesidir (Evans vd., 2003, s. 321-322). Koşul bağlaçlarının zihinsel alan kurucu işlevi, bu noktada uygulanma çerçevesi kavramını açıklamak için belirleyicidir. Pascual'dan aktaran Serrano'ya göre koşul bağlaçları, konuşmacının ve dinleyicinin içinde akıl yürütebileceği belirli bir zihinsel alan kurar (Serrano, 2024, s. 149). Bu alan, gerçek dünyadan bağımsız olarak işleyen varsayımsal bir çerçeve sunar (Serrano, 2024, s. 149-150). Bu çalışmada uygulanma çerçevesi, sonuç bölümünün hangi öncül altında geçerli ve yorumlanabilir olduğunu belirleyen dilsel alan olarak kullanılmaktadır. Böylece öncül bölüm, sonuç bölümünün yorumlanacağı bağlamı kurar; sonuç bölümü ise bu bağlam içinde değerlendirilir.

Koşullu yapıların uygulama çerçevesi, farklı işlevsel düzlemlerde de ele alınabilir. Düşünsel çerçeve, dünya hakkındaki bilgileri, neden-sonuç ilişkilerini ve varsayımsal olasılıkları düzenler. Kişilerarası çerçeve, konuşmacının tutumunu ifade etmesini, nezaket ilişkilerini ya da dinleyiciyi argümana dâhil etmesini sağlar. Metinsel çerçeve ise söylemin organizasyonunu ve metin içi bağlantıyı düzenler (Lastres-López 2020, s. 69,72). Bu üç düzlem, koşullu yapıların yalnızca tümce içi bir bağ kurmadığını, metnin daha geniş anlam örgütlenmesine de katıldığını göstermektedir.

Yorum alanı ise koşullu yapıların bağlam içinde nasıl tamamlandığı ve zenginleştirildiğiyle ilgilidir. Elder ve Savva, eksik bırakılmış koşulluların sonuç tümcesi içermese bile tam bir koşullu düşünce iletebildiğini belirtir. *Bu durumda* dinleyici, bağlamsal bilgileri ve dünya bilgisini kullanarak eksik olan sonuç kısmını zihninde kurar. Bu da koşulluluğun statik

bir biçimden çok, bağlamla etkileşim içinde işleyen bir anlam inşa süreci olduğunu gösterir (2018, s. 45, 57).

Graci'nin çalışması, koşullu yapıların yorum alanının özellikle ortak zemin ve bağlamsal belirginlik üzerinden kurulduğunu göstermesi bakımından işlevsel görünmektedir. Koşullu yapılar, tümce çıkarılmasına ya da *if/eger* gibi açık işaretleyicilerin yokluğuna rağmen anlamın bütünüyle kaybolmadığı yüksek bir yapısal esnekliğe sahiptir. Bu yapıların yorumu, mantıksal doğruluk-yanlışlık alanından çok ortak zemin üzerinden kurulur. Dinleyici, öncülün sunduğu "eğer" çerçevesine bakarak, açıkça söylenmemiş olanı bile pragmatik bir çerçevede anlamlandırabilir (2025, s. 1128, 1134). Bu nedenle koşullu yapılarda yorum alanı, yalnızca ifade edilen önermelerden değil, aynı zamanda konuşmacı ve dinleyici arasındaki paylaşılan bilgi, bağlam ve çıkarım süreçlerinden oluşur.

Koşullu yapıların yorumlanmasında koşullu mükemmelleştirme de dikkate alınması gereken bir süreçtir. Dinleyiciler "p ise q" ifadesini çoğu zaman "yalnızca ve ancak p ise q" biçiminde yorumlama eğilimindedir. Ne var ki bu yorum, tartışılan soruya ve konuşmacının bilgi düzeyine *bağlı olarak* daralabilir ya da genişleyebilir (Evcen vd., 2026, s. 1-2); dolayısıyla koşullu yapıların anlamı, yalnızca biçimsel göstergeye değil, söylemdeki soru, bağlam, bilgi durumu ve yorum sürecine de *bağlıdır*.

Türkçede Koşulluluğun Biçimsel Görünümleri

Türkçede koşulluluk, tek bir biçimbirim ya da tek bir sözcüksel göstergeyle açıklanamayacak kadar geniş bir biçimsel çeşitlilik gösterir. Koşul anlamı kimi zaman doğrudan bir kip ekiyle, kimi zaman bir bağlaçla, kimi zaman adlaştırılmış bir yapı, ulaç biçimi ya da kalıplaşmış sözdizimsel bir örüntüyle kurulur. Bu nedenle Türkçede koşulluluğu yalnızca -sA/-sE biçimbirimi üzerinden değerlendirmek, bu anlam alanının biçimsel ve işlevsel yayılımını daraltmak anlamına gelir. Türkçede koşulluluk, biçimbirimlerden sözdizimsel kalıplara ve sözcüksel seçimlere kadar uzanan çok katmanlı bir sistem içinde kodlanmaktadır.

Türkçede koşullu yapıların biçimsel örgütlenmesi, dilbilgisinde çoğunlukla koşul eki, bağlaç kullanımı, ulaç yapıları ve kalıplaşmış sözdizimsel örüntüler üzerinden ele alınmıştır. Underhill (1976), Türkçenin temel sözdizimsel yapısını açıklarken koşullu yapıların tümce kuruluşu içindeki yerini göstermekte, Kornfilt (1997) ise Türkçede yalnızca iki "gerçek" basit eylem biçimi bulunduğunu, bunların belirli geçmiş zaman ve koşul kipi -sA olduğunu belirtmektedir. Bu saptama, -sA biçiminin Türkçenin eylem sistemi içindeki merkezi yerini göstermesi bakımından dikkate alınmalıdır. Bununla birlikte bu merkezi konuma karşın, Türkçede koşulluluğun yalnızca bu biçime indirgenemeyeceği açıktır. Koşul anlamı; açık koşul yapıları, adlaştırılmış koşul yapıları, olumsuz koşul yapıları, süreklilik ve zaman-koşul kesişimi gösteren yapılar ile kalıplaşmış ve örtük koşulluluk yapıları aracılığıyla farklı biçimlerde kurulabilmektedir.

Türkçede koşulluluğun en görünür alanını açık koşul yapıları oluşturur. Bu yapılar, koşul anlamını doğrudan ve belirgin biçimbilimsel ya da sözcüksel göstergelerle sunar. Bu ulamda öncelikle -sA/-sE, -(y)sA, *ise*, *varsa* ve *yoksa* yapıları yer alır. Kornfilt'in (1997) -sA yapısını Türkçenin en temel eylem çekimlerinden biri olarak değerlendirmesi, bu ekin yalnızca bir koşul göstergesi değil, aynı zamanda Türkçenin çekim sistemi içinde güçlü bir ulam olduğunu da düşündürür. Bununla birlikte -sA ile -(y)sA/*ise* arasında hem biçimsel hem de anlamsal düzeyde ayrım yapılmaktadır. Kornfilt (1997), eylem köküne eklenen -sA ile birleşik zamanlı yapılarda ya da ad soylu yüklemlerde kullanılan -(y)sA ve onun serbest biçimi olan *ise* arasında ayrım yapar. Soykan (2023) bu ayrımı anlam alanı açısından daha da belirginleştirir. Buna göre eylem köküne eklenen -sA, X-işaretleme olarak varsayımsal/hipotetik koşul alanıyla ilişkilendirilirken; ad soylu ya da birleşik zamanlı

yapılarda kullanılan *-(y)sa/ise*, O-işaretleme olarak nötr/açık koşul alanıyla ilişkilendirilir. Bu ayrım, Türkçede koşulluluğun yalnızca eklenme düzeyinde değil, kiplik, olasılık ve yorum alanı bakımından da farklı değerler taşıdığını gösterir. Açık koşul yapıları içinde *eğer* ve *şayet* bağlaçları da ayrıca değerlendirilmelidir. Bu bağlaçlar koşul anlamını kuran zorunlu öğeler olmaktan çok, var olan koşul ilişkisini belirginleştiren ve güçlendiren öğeler olarak işlev görür. *Eğer* ve *şayet*, Farsçadan kopyalanmış bağlaçlardır. Türkçede bu bağlaçların kullanımı çoğunlukla isteğe bağlıdır (Csató & Johanson, 1998'den akt. Güzel, 2020), ancak *eğer* bağlacının temel işlevinin tümcede koşul anlamını güçlendirmek olduğu da düşünülmektedir (Gencan 2001'den akt. Güzel, 2020). Bulut (2022) üzerinden aktarılan değerlendirmeler de aynı noktaya işaret eder: Türkçede koşul anlamı çoğu durumda bağlaç olmadan da kurulabilir; bağlaç *ise* koşul ilişkisinin söylemsel olarak daha görünür hâle gelmesini sağlar. Bu nedenle *eğer* ve *şayet*, koşullu anlamın zorunlu kurucuları değil, koşullu ilişkinin belirginliğini ve vurgusunu artıran öğeler olarak ele alınmalıdır. Açık koşul alanında *varsa* ve *yoksa* yapıları da ayrı bir yere sahiptir. Türkçede *var* ve *yok*, ad tümcelerinde varlık ve yokluk bildiren yüklemse öğeler olarak kullanılabilir (Göksel ve Kerslake, 2005). Bu yapılara koşul biçimbirimi eklendiğinde *varsa* ve *yoksa* biçimleri ortaya çıkar; böylece varlık ya da yokluk durumu sonuç bölümünün geçerliliğini belirleyen bir koşul hâline gelir (Kornfilt, 1997; Göksel & Kerslake, 2005). Bu nedenle Türkçede koşulluluk yalnızca eylem çekimi üzerinden değil, ad soylu yüklem ve varlık-yokluk ilişkileri üzerinden de kurulabilir. Bu durum, koşullu ilişkinin yalnızca kip biçimbirimiyle değil, tümce içindeki varlık, yokluk ve bulunma ilişkileriyle de kodlanabildiğini göstermektedir.

Türkçede koşulluluğun ikinci görünümü adlaştırılmış koşul yapılarıdır. *-mAsI hâlinde*, *-mAsI durumunda*, *olması hâlinde*, *-mAsI şartıyla*, *-mAk şartıyla*, *-mAk kaydıyla* ve *-DİĞİ takdirde* gibi yapılar, koşulu çekimli bir eylem olarak değil, adlaştırılmış bir olay, durum, şart ya da kayıt alanı içinde sunar. Bu nedenle bu yapılarda koşul, çoğu zaman belirli bir kişi ya da tekil zaman bağlamına doğrudan yerleşmeden daha soyut, genel ve nesnel bir çerçevede kurulur. Bu özellik, özellikle hukukî, idarî ve resmî metinlerde işlevseldir; çünkü bu metinlerde kuralların belirli kişilerden ve tekil olaylardan bağımsız biçimde düzenlenmesi beklenir. Adlaştırılmış koşul yapıları, eylemi kişisel ve zamansal bir anlatıdan uzaklaştırarak onu uygulanabilir bir koşul-durum biçiminde kodlar. Böylece sonuç bölümünün hangi durumda geçerli olacağı, hangi şartla devreye gireceği ya da hangi kayıt altında uygulanacağı daha yoğun ve kurumsal bir anlatım içinde belirlenir. Göksel ve Kerslake (2005), *-DİĞİ takdirde* ve *-mAsI durumunda/hâlinde* gibi yapıları koşul biçimbirimi içermeyen koşul yapıları arasında değerlendirir ve bunların görece resmî kullanımlar olduğunu belirtir (s. 508). Bu değerlendirme, açık bir *-sA/-sE* biçimbirimi bulunmasa da Türkçede adlaştırılmış yapıların koşul anlamı kurabildiğini göstermesi bakımından açıklayıcıdır. Verkhova (2023) da modern yazılı Türkçede bu tür yapıların eylemi adlaştırarak koşul ilişkisi kurduğunu; *takdirde*, *durumunda*, *hâlinde*, *şartıyla* ve *kaydıyla* gibi öğelerin koşulu bir durum, sınırlama ya da kayıt alanı içinde sunduğunu belirtir. Özellikle *-DİĞİ takdirde* yapısında *takdir* sözcüğünün kalıplaşmış bir sözdizimsel öge olarak işlev kazanması, bu yapının yalnızca sözlüksel anlamıyla değil, koşullu ilişki kuran yerleşik kullanımıyla da değerlendirilmesini gerektirir. *-mAk şartıyla* ve *-mAk kaydıyla* gibi yapılarda ise eylem çoğu zaman açık bir özneye bağlanmadan bir şart ya da kayıt olarak sunulur. Bu durum, adlaştırılmış koşul yapılarının hukukî ve resmî söylemde hükmün geçerlilik alanını sınırlayan, uygulama koşulunu belirleyen ve kuralı nesnel bir çerçeveye yerleştiren işlevini güçlendirir.

Türkçede koşulluluğun bir başka görünümü olumsuz koşul yapılarıdır. Bu yapıların, belirli bir durumun gerçekleşmemesini ya da bir istisna durumunu koşul olarak sunduğu savlanabilir. *-mAdİkçA*, *-mAdİĞİ sürece*, *olmadıkça* ve *yerine getirilmedikçe* bu alanın temel örneklerindendir. Evcen'in (2019) Türkçe ve İngilizce koşullu yapıların işlenmesine ilişkin

çalışması, bu yapıların yalnızca biçimsel bir karşılaştırma konusu değil, aynı zamanda işleme düzeyinde de önem taşıdığını gösterir. Araştırmacı *-mAdlkça* yapısının içinde açık bir olumsuzluk biçimbirimi barındırdığını ve İngilizcedeki *unless* yapısına karşılık gelen istisnai bir koşul bildirdiğini belirtir. Soykan (2026) da bu yapının açık bir olumsuzluk biçimbirimi *-mE* içerdiğini ve eylemin gerçekleşmemesi durumundaki istisnai sonucu bildirdiğini ifade eder. Bu tür yapılarda koşul anlamı, olumlu bir öncülün gerçekleşmesine değil, belirli bir olay ya da durumun gerçekleşmemesine bağlanır.

Olumsuz koşul yapıları, Türkçede koşulluluğun yalnızca “p gerçekleşirse q gerçekleşir” biçiminde kurulmadığını gösterir. *-mAdlkça*, *olmadıkça* ve *yerine getirilmedikçe* gibi yapılarda ilişki çoğu zaman “p gerçekleşmedikçe q gerçekleşmez” ya da “p sağlanmadıkça q devreye girmez” biçiminde işler. Bu yapı, mantıksal olarak “ancak şu şart sağlanmazsa şu gerçekleşmez” zeminine oturur. Özellikle hukuk ve resmî söylemde bu tür yapılar, bir işlemin yapılabilmesi, bir sonucun doğabilmesi ya da bir hükmün geçerli olabilmesi için gerekli koşulun sağlanmadığı durumları belirtmek açısından işlevseldir. Burada belirleyici olan, yapının yalnızca biçimsel olarak olumsuzluk biçimbirimi taşıması değil, sonuç bölümünün geçerlilik alanını olumsuz bir öncül üzerinden düzenlemesidir.

Türkçede koşulluluk, zaman ve süreklilik anlamlarıyla da kesişebilir. Kimi yapılar, zamanın ya da bir sürecin devamlılığını koşulun kendisi hâline getirir. *Olduğu sürece*, *sürdükçe* ve *müddetçe* gibi yapılar, bir durumun devamını temel koşul olarak kurar. Bu yapılarda öncül, tekil bir olaydan çok sürekliliği olan bir durumdur. Sonuç bölümü ise bu durum sürdüğü *müddetçe* geçerli olan bir anlam alanı içinde yorumlanır. Bu nedenle süreklilik bildiren yapılar, koşulluluğun zamansal devamlılıkla kurduğu ilişkiyi göstermesi bakımından belirgindir.

Zaman-koşul kesişiminde *-DiğİndA/-DUğUndA* ve *-İncA/-UncA* ulaç yapıları da dikkate alınmalıdır. Göksel ve Kerslake (2005), bu tür ulaçların zaman anlamından sıyrılarak koşul-benzeri bir ilişki kurabildiğini belirtir. İlk bakışta zamansal bir sıralama bildiren bu yapılar, kimi kullanımlarda “bu yapıldığında/yapılınca ancak şu olur” biçiminde bir koşul-sonuç ilişkisine yaklaşır. Böylece koşulluluk, açık bir koşul biçimbirimiyle değil, olaylar arasındaki zamansal ve anlamsal bağımlılığın koşul olarak yorumlanmasıyla kurulur.

Türkçede koşulluluğun biçimsel görünüşleri içinde kalıplaşmış ve örtük koşulluluk yapıları da önemli bir yer tutar. Bu yapılarda açık bir *-sA* biçimbirimi bulunmayabilir; ancak sözcük seçimi, kalıplaşmış ifadeler, tümcenin anlamsal örgüsü ve bağlam koşul anlamını kurar. Bu yönüyle örtük koşulluluk, biçimsel olarak açıkça işaretlenmeyen fakat anlam düzeyinde öncül-sonuç ilişkisi oluşturan yapıları kapsar. Özellikle hukuk dili gibi kalıplaşmış ve normatif söylem türlerinde bu yapıların işlevi daha görünür hâle gelir.

Aksi hâlde ve *aksi takdirde*, kalıplaşmış koşulluluk örüntülerinin tipik örnekleridir. Bu yapılar, önceki yargının tersinin *gerçekleşmesi durumunda* ortaya çıkacak sonucu belirtir. Başka bir deyişle, metinde daha önce kurulan ya da varsayılan bir öncülün *gerçekleşmemesi hâlinde* hangi sonucun doğacağını gösterir. Bu nedenle açık bir koşul biçimbirimi taşımazlar da güçlü bir öncül-sonuç ilişkisi kurarlar. *Saklı kalmak kaydıyla* ve *hükümleri saklıdır* yapıları da kalıplaşmış hukuk dili içinde koşulluluk bildiren yapılardandır. *Saklı kalmak kaydıyla*, belirli hakların korunması *şartıyla* başka bir duruma izin verildiğini gösterir. Burada koşulluluk, açık bir *-sA* biçimbirimiyle değil, *kaydıyla* biriminin kurduğu şartlılık ve sınırlama ilişkisiyle ortaya çıkar. *Hükümleri saklıdır* yapısı ise belirli hükümlerin geçerliliğinin korunduğunu ve başka bir düzenlemenin bu saklı tutulan alanı ortadan kaldırmadığını ifade eder. Böylece bir düzenlemenin geçerliliği, başka bir hakkın, hükmün ya da durumun korunması koşuluna bağlanır. Bunun yanında *gerekir*, *aranır*, *bağlıdır* ve *ancak... varsa* gibi yapılar da örtük koşulluluk alanı oluşturabilir. Bu sözcükler ve örüntüler, bir sonucun ortaya çıkması için öncül bir şartın,

yani protasisin, varlığını zorunlu kılar. *Gerekir* belirli bir sonucun ya da işlemin geçerli olabilmesi için yerine getirilmesi gereken koşula; *aranır* bir sonucun kabulü için bulunması gereken şarta; *bağlıdır ise* sonucun başka bir olay, durum ya da koşula bağımlı olduğuna işaret eder. Ancak... *varsa* yapısı da bir sonucun ortaya çıkmasını belirli bir varlık ya da bulunma koşuluna bağlar. Bu nedenle bu tür yapılar, yüzeyde açık bir koşul biçimimini taşımasalar bile öncül-sonuç ilişkisi kuran örtük koşulluluk göstergeleri olarak değerlendirilebilir.

Kalıplaşmış ve örtük koşulluluk alanında *meğerki* yapısı da ayrıca anılmalıdır. *Meğerki*, istisnai bir koşulu “ancak şu durumda” anlamıyla sunan kalıplaşmış bir yapıdır. Bu yapı, sonuç bölümünün genel geçerliliğini belirli bir istisna koşuluna bağlar. Bu yönüyle *meğerki*, açık bir koşul biçimliliğiyle kurulmasa da öncül-sonuç ilişkisini istisnai bir koşul üzerinden düzenleyen sözlüksel ve kalıplaşmış bir koşulluluk göstergesi olarak değerlendirilebilir. Türkçede koşullu yapıların biçimsel görünüşleri, yalnızca betimleyici dilbilgisi açısından değil, karşılaştırmalı ve işleme odaklı çalışmalar açısından da ele alınmıştır. Karacaer (1988), Türkçe ve İngilizcedeki koşullu yapıları karşılaştırmalı olarak inceleyen erken çalışmalardan biridir. Atar (2014), Türkçe-İngilizce iki dillerde öngörülse koşullu yapıların işlenmesine odaklanarak koşullu yapıların yalnızca biçimsel değil, psikodilbilimsel bir araştırma alanı da sunduğunu göstermektedir. Evcen (2019) *ise* Türkçeyi ikinci dil olarak konuşan İngilizce konuşucularında koşullu yapıların işlenmesini ele alır. Çağırıcı (2022), koşullu yapıların önsayıtı yansımasıyla ilişkisini Türkçe veriler üzerinden inceleyerek koşulluluğun yalnızca biçimsel bir yapı değil, anlam ve yorum düzeyinde de önemli sonuçlar doğuran bir alan olduğunu ortaya koyar. Bu çalışmalar, doğrudan biçimsel sınıflandırmanın *dışında* dursalar da Türkçede koşulluluğun biçim, anlam ve işleme boyutlarının birlikte düşünülmesi gerektiğini göstermesi bakımından belirleyicidir. Koşulluluğun biçimsel alanı içinde kimi yapılar doğrudan koşul biçimliliği taşımadıkları hâlde koşula yakın yorum alanları oluşturabilir. *Değilse, yoksa, aksi hâlde, aksi takdirde* gibi örüntüler, önceki yargının gerçekleşmemesi ya da tersinin söz konusu olması durumunda ortaya çıkacak sonucu düzenler. Yakut Kubaş'ın (2015) Türkçede değil yapıları üzerine çalışması, olumsuzluk, karşıtlık ve koşul-benzeri yorumların kesiştiği alanların ayrıca dikkate alınabileceğini düşündürür. Bu tür yapılar, koşulluluğun her zaman açık bir koşul biçimliliğiyle değil, olumsuzluk, karşıtlık ve metinsel devamlılık ilişkileriyle de kurulabildiğini gösterir. Bütün bu biçimsel görünüşler birlikte düşünüldüğünde, Türkçede koşulluluğun yalnızca -sa gibi açık biçimbilimsel göstergelerle sınırlı olmadığı görülür. Kornfilt'in (1997) koşul kipini Türkçenin temel eylem biçimlerinden biri olarak değerlendirmesi, -sa yapısının merkezi konumunu ortaya koyarken; Underhill (1976) ve Göksel ve Kerslake (2005) gibi dilbilgisi çalışmaları bu yapıların Türkçenin sözdizimsel düzeni içindeki yerini belirginleştirir. Soykan'ın (2023) -sa ile -(y)sa/ise arasında yaptığı ayırım, koşulluluğun kiplik ve anlam alanı bakımından içsel farklılıklar taşıdığını gösterir. Csató ve Johanson, Gencan, Güzel ve Bulut çizgisinde ele alınan eğer kullanımı, Türkçede koşul bağlaçlarının çoğu zaman zorunlu değil, pekiştirici ve belirginleştirici işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Verkhova'nın (2023) adlaştırmış koşul yapıları üzerine değerlendirmeleri, modern ve resmi Türkçede koşullu anlamın adlaştırma yoluyla yoğun biçimde kurulabildiğini göstermekte; Evcen ve Soykan üzerinden ele alınan -mAdlkça yapısı, olumsuz koşulluluğun Türkçede ayrı bir biçimsel alan oluşturduğunu, Göksel ve Kerslake'in ulaç yapılarıyla ilgili değerlendirmeleri *ise* zaman ve koşul anlamlarının belirli bağlamlarda kesişebildiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak Türkçede koşulluluk, açık, adlaştırmış, olumsuz, süreklilik temelli, zaman-koşul kesişimli, kalıplaşmış ve örtük yapılarla kurulan çok boyutlu bir sistemdir. Dil, hem Kornfilt'in (1997) vurguladığı “gerçek” biçimbilimsel görünüşleri, hem Verkhova'nın (2023) dikkat çektiği modern adlaştırmış yapıları, hem de kalıplaşmış sözdizimsel araçları kullanarak koşul anlamını farklı biçimlerde ifade eder. Bu çeşitlilik, Türkçenin koşulluluğu

yalnızca tek bir biçimle değil, açık, örtük ve kalıplaşmış yollarla kurduğunu göstermektedir. Bu nedenle çalışmanın veri tarama aşamasında yalnızca açık koşul biçimlerini taşıyan örüntüler değil, Türkçede koşulluluk ilişkisi kurma olasılığı bulunan adlaştırılmış, olumsuz, süreklilik bildiren, zaman-köşul kesişimli, kalıplaşmış ve örtük yapılar da aday gösterge olarak dikkate alınmıştır.

Hukuk Söyleminde Koşulluluk

Hukuki metinler ile hukuki iletişim süreçlerinde üretilen dilsel ve iletişimsel yapıların bütününe kapsayan bir söylem alanı olarak hukuki söylem kendine özgü dilsel özellikleriyle diğer söylem türlerinden ayrılır. Dilbilimsel açıdan değerlendirildiğinde, hukuki söylem kendine özgü dilsel ve yapısal özellikler sergileyen uzmanlık temelli bir söylem türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Dahası, kendine ait terminolojisi ile anlam belirsizliğini en aza indirmeyi hedefleyen ve biçimsel olarak da farklılık gösteren yasal söylem, otoriteyi dil aracılığıyla yansıtmakta, hukuki süreçlerin tanımlanmasında ve düzenlenmesinde kurucu bir işlev üstlenmektedir (Kurzon, 1997). Hukuki söylem terimi, yalnızca mevzuat gibi yazılı biçimleri değil, aynı zamanda mahkeme içi etkileşimler gibi sözlü öğeleri ve hatta fiziksel kanıtlarla mahkeme salonunun fiziksel düzeni gibi sözsüz boyutları da kapsayan hukuki olguların tüm yönlerinin incelenmesini içeren geniş bir kavram olarak işlev görmektedir. Trosborg (1992) hukuki dilin mahkeme salonlarında kullanılan dil, hukuk ders kitaplarında yer alan dil ve hukuki konuların hem resmî hem de resmi olmayan bağlamlarda tartışılmasında kullanılan dil gibi hukukla ilişkili diğer dil biçimlerinden ayrıştırılması gerektiğini savunmaktadır. Bu doğrultuda hukuk, gündelik kavramların hukuki terimlere dönüştürüldüğü ve bu süreçte önemli dönüşümlerin gerçekleştiği merkezi bir dilsel alan olarak işlev görmektedir.

Hukuk söyleminde koşulluluk, hukuki metinlerde normların, hakların, yükümlülüklerin ve yaptırımların belirli şartlara bağlanarak ifade edilmesini sağlayan dilsel ve mantıksal yapıyı ifade etmektedir. Koşulluluk yoluyla hukuki düzenlemelerin soyut normları somut durumlara uygulanabilir hâle getirmesinde temel bir rol oynar ve kuralların hangi şartlar altında geçerli olacağını açık biçimde sınırlandırır. Alexe (2018) koşul yapıların hukuki mevzuatın hazırlanmasında yapısal bir öneme sahip olduğunu, dildeki koşul ifadelerin büyük ölçüde genel ve geçerli koşulları ifade ettiklerini, bu dilin son derece resmî, kalıplaşmış ve yaratıcılığa kapalı bir dil olması nedeniyle sınırlı sayıda koşul bağlacı kullanıldığını belirtmektedir. Bunlara ek olarak araştırmacı hukuk metinlerinin uzun ve karmaşık tümceler kurma eğilimi göstermesinin nedeninin farklı koşul yantımcilerinin çeşitli bağlaçlarla bir arada ve birbirinin yerine geçecek şekilde kullanılması olduğunu da ifade etmektedir.

Koşullu yapıların kullanımı metin türüne göre değişebilmektedir. Silvennoinen'in belirttiği gibi resmî ve akademik söylemde düşünsel işlevler öne çıkarken, günlük konuşmalarda kişilerarası işlevli koşullular daha sık görülebilir (2026, s. 1). Bu farklılık, hukuk söyleminde koşulluluğun nasıl bir işlev üstlendiğini anlamak açısından belirleyici ve işlevsel görünmektedir. Mahkeme salonu ve parlamento gibi resmî söylem türlerinde düşünsel koşulluların baskın olduğu belirtilmektedir. Bu tür yapılarda koşulluluk, bir eylemin gerçekleşmesinden önce karşılanması gereken şartların ve hükümlerin belirlenmesinde temel bir mekanizma olarak işlev görür. Hukuk söyleminde koşullu yapılar özellikle hangi hipotezlerin ya da durumların belirli bir sonuca veya hükme yol açacağını kesinleştirmek için kullanılır (Lastres-López, 2020, s. 73). Bu çerçevede hukuk söyleminde koşullu yapılar yalnızca varsayımsal anlam kuran yapılar olarak görülmemelidir. Bu yapılar aynı zamanda bir hükmün hangi durumda geçerli olacağını, hangi koşul altında sonuç doğuracağını ve hangi bağlamda yorumlanacağını belirleyen dilsel mekanizmalardır. Bu nedenle hukuk söyleminde koşulluluğun öncül-sonuç ilişkisi temelinde incelenmesi,

yalnızca biçimsel değil, aynı zamanda işlevsel bir gerekliliktir. Graci'nin çalışması doğrudan hukuk söylemine ilişkin bir inceleme değildir; klinik dilbilim ve günlük konuşma stratejileri bağlamında, özellikle afazi hastaları üzerinden koşullu yapıların konuşma eylemleri ve pragmatik çıkarımlarla ilişkisini ele almaktadır. Bu nedenle Graci'nin bulguları bu çalışmada hukuk söylemine doğrudan kanıt olarak değil, koşulluluğun biçimsel yapının ötesinde ortak zemin, bağlamsal belirginlik, konuşma eylemi ve pragmatik yorum süreçleriyle ilişkili olduğunu gösteren destekleyici bir kuramsal çerçeve olarak değerlendirilmektedir.

Gelinen noktada çalışmamız, koşulluluğu yalnızca biçimsel koşul göstergelerinin dökümü üzerinden ele almamaktadır. Çalışmanın kuramsal konumu, koşullu yapıların öncül-sonuç ilişkisi içinde anlam kazandığı ve bu ilişkinin metnin yorumlanmasında işlevsel bir rol üstlendiği görüşüne dayanmaktadır. Bu nedenle araştırmada temel çözümleme eksenini, öncül bölümün sonuç bölümünün anlamını, uygulanma çerçevesini ve yorum alanını nasıl düzenlediği üzerine kurulumuştur. Çalışma, biçimsel koşul göstergelerinin belirlenmesi ile bu göstergelerin metin içinde kurduğu işlevsel ilişkinin yorumlanmasını birlikte ele almaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın temel savı, Türkçe hukuk söyleminde koşullu yapıların yalnızca biçimsel koşul göstergeleriyle sınırlı olmadığı; öncül-sonuç ilişkisi aracılığıyla metnin anlamını, uygulanma çerçevesini ve yorum alanını düzenleyen işlevsel yapılar olarak kullanıldığıdır.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE VERİTABANI

Çalışmamız, Türkçede koşulluluğun hukuk söylemindeki görünümünü öncül-sonuç ilişkisi temelinde inceleyen nitel ve betimleyici bir dilbilimsel araştırma olarak tasarlanmıştır. Çalışmanın veri kaynağını 6100 sayılı *Hukuk Muhakemeleri Kanunu* oluşturmaktadır. Kanun metnine çevrim içi mevzuat kaynakları üzerinden ulaşılmıştır. Çalışmada HMK'nin 1. maddesinden 452. maddesine kadar olan ana metni temel alınmıştır. HMK'nın veritabanı olarak seçilmesinin temel nedeni, bu metnin usul hukukuna ilişkin işlemleri düzenleyen kurumsal ve yazılı bir kanun metni olmasıdır. HMK; süreler, başvuru yolları, yetki, görev, kanıt, işlem sırası ve sonuç ilişkileri bakımından koşullu yapıların görünür hâle geldiği bir veritabanı sunmaktadır. Bu tür düzenlemelerde bir işlemin hangi durumda yapılacağı, bir sonucun hangi koşul altında devreye gireceği ya da bir hükmün hangi bağlamda yorumlanacağı çoğu zaman koşullu yapılar aracılığıyla belirlenmektedir. Bu nedenle HMK, Türkçede koşulluluğun özel amaçlı yazılı söylemdeki işlevişini ve öncül-sonuç ilişkisinin kurumsal metinlerde nasıl örgütlendiğini incelemek için uygun bir veri kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Toparlamak gerekirse, HMK bu çalışmada hukukî yorum amacıyla değil, Türkçe hukuk söyleminde koşulluluğun dilsel örgütlenmesini incelemek amacıyla veritabanı olarak kullanılmıştır. Bu nedenle çalışmanın odağı, kanun hükümlerinin hukukî sonuçlarını tartışmak değil; bu hükümlerde yer alan koşullu yapıların hangi dilsel göstergelerle kurulduğunu, öncül ve sonuç bölümleri arasında nasıl bir ilişki oluşturduğunu ve sonuç bölümünün anlam, uygulanma çerçevesi ve yorum alanını nasıl düzenlediğini ortaya koymaktır. Veri toplama sürecinde ise öncelikle Türkçede koşulluluğu kodlayabilecek biçimbirimsel, sözdizimsel ve sözcüksel göstergelerden oluşan geniş bir tarama dizelgesi oluşturulmuştur. Bu dizelgenin geniş tutulmasının nedeni, çalışmanın koşulluluğu yalnızca açık koşul biçimbirimleriyle sınırlamamasıdır. Türkçe hukuk söyleminde koşulluluk, yalnızca açık koşul yapılarıyla değil, adlaştırılmış, kalıplaşmış, örtük, olumsuz, süreklilik bildiren, sınırlama kuran ve uygulanma çerçevesi oluşturan farklı dilsel örüntülerle de kurulabilmektedir. Bu nedenle tarama dizelgesi, yalnızca biçimsel koşul eklerini değil, öncül-sonuç ilişkisi kurma olasılığı bulunan aday yapıları da kapsayacak biçimde hazırlanmıştır. Bu yapılar, baştan koşullu yapı olarak kabul edildikleri için değil; metin içinde öncül-sonuç ilişkisi kurma olasılığı taşıyan aday göstergeler oldukları için taranmıştır. Süreçte, Türkçede koşulluluğu kodlayabilecek biçimbirimsel, sözdizimsel ve sözcüksel göstergelerden oluşan geniş bir

tarama dizelgesi oluşturulmuştur. Tarama dizelgesine alınan yapılar şunlardır: -sA / -sE, ise, eğer ... -sA, şayet ... -sA, değilse, yoksa, varsa, olursa, olmazsa, gerekirse, gerekmezse, doğarsa, doğmazsa, çıkarsa, çıkmazsa, başvurulursa, başvurulmazsa, talep edilirse, talep edilmezse, itiraz edilirse, itiraz edilmezse, sunulursa, sunulmazsa, bildirilirse, bildirilmezse, kabul edilirse, kabul edilmezse, reddedilirse, reddedilmezse, verilirse, verilmezse, -mAsI hâlinde, -mAmAsI hâlinde, olması hâlinde, olmaması hâlinde, bulunması hâlinde, bulunmaması hâlinde, mevcut olması hâlinde, mevcut bulunması hâlinde, gerçekleşmesi hâlinde, gerçekleşmemesi hâlinde, ortaya çıkması hâlinde, söz konusu olması hâlinde, gerekmesi hâlinde, zorunlu olması hâlinde, mümkün olması hâlinde, uygun görülmesi hâlinde, talep edilmesi hâlinde, başvurulması hâlinde, itiraz edilmesi hâlinde, eksikliğin giderilmesi hâlinde, eksikliğin giderilmemesi hâlinde, yerine getirilmesi hâlinde, yerine getirilmemesi hâlinde, -mAsI durumunda, -mAmAsI durumunda, olması durumunda, olmaması durumunda, bulunması durumunda, bulunmaması durumunda, gerçekleşmesi durumunda, gerçekleşmemesi durumunda, yerine getirilmesi durumunda, yerine getirilmemesi durumunda, eksikliğin giderilmesi durumunda, eksikliğin giderilmemesi durumunda, takdirde, bu takdirde, şu takdirde, aksi takdirde, şartıyla, koşuluyla, kaydıyla, şartı ile, koşulu ile, kaydı ile, şarta bağlı olarak, koşula bağlı olarak, şartların gerçekleşmesi hâlinde, koşulların gerçekleşmesi hâlinde, şartların bulunması hâlinde, koşulların bulunması hâlinde, şartların oluşması hâlinde, koşulların oluşması hâlinde, -mAdIkÇA, olmadıkça, bulunmadıkça, yapılmadıkça, verilmedikçe, sunulmadıkça, bildirilmedikçe, giderilmedikçe, tamamlanmadıkça, yerine getirilmedikçe, başvurulmadıkça, itiraz edilmedikçe, talep edilmedikçe, kabul edilmedikçe, karar verilmedikçe, kesinleşmedikçe, ispat edilmedikçe, kanıtlanmadıkça, aksi belirtilmedikçe, aksi öngörülmedikçe, aksi kararlaştırılmadıkça, aksi düzenlenmedikçe, aksi anlaşılmadıkça, aksi kabul edilmedikçe, aksi ispat edilmedikçe, aksi kanıtlanmadıkça, aksi hâlde, aksi halde, aksi durumda, aksine hüküm bulunmadıkça, aksine düzenleme bulunmadıkça, aksine bir hüküm yoksa, aksine karar verilmedikçe, aksine anlaşma yoksa, kanunda aksi belirtilmedikçe, kanunda aksi öngörülmedikçe, sözleşmede aksi kararlaştırılmadıkça, olduğu sürece, olmadığı sürece, bulunduğu sürece, bulunmadığı sürece, devam ettiği sürece, sürdüğü sürece, geçerli olduğu sürece, mümkün olduğu sürece, gerekli olduğu sürece, zorunlu olduğu sürece, aynı koşullar sürdüğü sürece, bu durum devam ettiği sürece, müddetçe, devam ettikçe, sürdükçe, bulundukça, var oldukça, geçerli oldukça, mümkün oldukça, -DİğİnD / -DUğUndA, olduğunda, olmadığında, bulunduğunda, bulunmadığında, gerçekleştiğinde, gerçekleşmediğinde, yapıldığında, yapılmadığında, sunulduğunda, sunulmadığında, bildirildiğinde, bildirilmediğinde, -İnCA / -UnCA, olunca, olmayınca, bulununca, bulunmayınca, gerçekleşince, gerçekleşmeyince, yapılnca, yapılmayınca, giderilince, giderilmeyince, sunulunca, sunulmayınca, ancak ... hâlinde, ancak ... durumunda, ancak ... takdirde, ancak ... şartıyla, ancak ... koşuluyla, ancak ... kaydıyla, ancak ... varsa, ancak ... mümkünse, ancak ... gerekirse, yalnız ... hâlinde, yalnızca ... hâlinde, sadece ... hâlinde, yalnız ... takdirde, yalnızca ... şartıyla, sadece ... koşuluyla, ancak ve ancak ... ise, saklı kalmak kaydıyla, saklı olmak üzere, hükümleri saklıdır, istisna olmak üzere, ayrıksı olmak üzere, hariç olmak üzere, dışında, dışında kalmak üzere, bu hâl dışında, bu durum dışında, kanunda belirtilen hâller dışında, kanunda öngörülen hâller dışında, belirtilen hâller dışında, öngörülen hâller dışında, bu hâlde, bu halde, bu durumda, şu hâlde, anılan hâlde, belirtilen hâllerde, öngörülen hâllerde, kanunda gösterilen hâllerde, kanunda belirtilen hâllerde, kanunda öngörülen hâllerde, gerekli hâllerde, zorunlu hâllerde, istisnai hâllerde, ivedi hâllerde, gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde, bağlıdır, bağlı olarak, koşuluna bağlıdır, şartına bağlıdır, gerçekleşmesine bağlıdır, bulunmasına bağlıdır, yerine getirilmesine bağlıdır, sunulmasına bağlıdır, bildirilmesine bağlıdır, kabul edilmesine bağlıdır, gerekir, gereklidir, zorunludur, şarttır, aranır, koşulu aranır, şartı aranır, bulunması gerekir, yerine getirilmesi gerekir, ibraz edilmesi gerekir, sunulması gerekir, gösterilmesi gerekir, bildirilmesi gerekir, tamamlanması gerekir, giderilmesi gerekir, olmadıkça mümkün değildir,

bulunmadıkça mümkün değildir, yapılmadıkça yapılamaz, yerine getirilmedikçe kabul edilemez, sunulmadıkça dikkate alınmaz, bildirilmedikçe hüküm doğurmaz, gerçekleşmedikçe sonuç doğurmaz, geçerli olmaz, dikkate alınmaz, kabul edilmez, reddedilir, düşer, yapılmamış sayılır, vazgeçilmiş sayılır, ileri sürülemez, hüküm doğurmaz, sonuç doğurmaz, meğerki, meğer ki, meğer ... ola, meğer ... buluna.

Tarama dizelgesinde yer alan aday koşulluluk göstergeleri, çalışma kapsamında sekiz temel ulam altında değerlendirilmiştir:

1. Açık koşul göstergeleri ulamında; koşul ilişkisinin açık biçimbirimsel ya da sözcüksel göstergelerle kurulduğu yapılar yer almaktadır. *-sA/-sE, ise, eğer...-sA, şayet...-sA, varsa, yoksa, değilse, olursa, gerekirse, talep edilirse* gibi yapılar bu kapsamda değerlendirilmiştir. Öncül ve sonuç bölümleri açık biçimde ayrılabilen kullanımlar koşullu yapı olarak kodlanmıştır.

2. Adlaştırılmış koşul yapılarında; eylemin adlaştırılarak bir durum ya da olay koşulu biçiminde sunulduğu yapılar yer almaktadır. *-mAsI hâlinde, -mAmAsI hâlinde, olması hâlinde, bulunması hâlinde, gerçekleşmesi hâlinde, -mAsI durumunda ve -DİĞI takdirde* gibi yapılar bu ulamda değerlendirilmiştir. Adlaştırılmış bölüm sonuç bölümünün uygulanma alanını belirliyorsa koşullu yapı olarak ele alınmıştır.

3. Koşul, kayıt ve bağlılık yapılarında; sonucun bir şarta, kayda ya da bağlılık ilişkisine bağlandığı yapılar yer almaktadır. *Takdirde, şartıyla, koşuluyla, kaydıyla, şarta bağlı olarak, koşula bağlı olarak, bağlıdır ve bağlı olarak* gibi yapılar bu kapsamda değerlendirilmiştir. Yapı bir sonucun geçerliliğini belirli bir önkoşula bağlıyorsa veri kapsamına alınmıştır.

4. Olumsuz ve engelleyici koşul yapılarında; bir sonucun gerçekleşmesini belirli bir durumun gerçekleşmemesine ya da eksikliğine bağlayan yapılar yer almaktadır. *-mAdIkÇA, olmadıkça, bulunmadıkça, yapılmadıkça, yerine getirilmedikçe, kesinleşmedikçe ve ispat edilmedikçe* gibi yapılar bu ulamda değerlendirilmiştir. “p gerçekleşmedikçe q gerçekleşmez” ya da “p sağlanmadıkça q devreye girmez” ilişkisi kuran kullanımlar koşullu yapı olarak kodlanmıştır.

5. Aksi/aksine ve istisna yapılarında; varsayılan kuralı sınırlandıran, istisna ya da karşıt durum oluşturan yapılar yer almaktadır. *Aksi hâlde, aksi takdirde, aksi belirtilmedikçe, aksi öngörülmedikçe, aksine hüküm bulunmadıkça, saklı kalmak kaydıyla, hükümleri saklıdır ve hariç olmak üzere* gibi yapılar bu kapsamda değerlendirilmiştir. Genel kuralın hangi durumda değişeceğini, sınırlandıracağını ya da askıya alınacağını belirleyen kullanımlar koşulluluk kapsamında ele alınmıştır.

6. Süreklilik ve zaman-koşul kesişimi gösteren yapılarda; zaman, süreklilik ya da ardışıklık bildirirken bağlamda koşul-sonuç ilişkisine yaklaşan yapılar yer almaktadır. *Olduğu sürece, sürdükçe, müddetçe, geçerli oldukça, -DİĞIndA/-DUĞUndA, -İncA/-UncA, olduğunda, gerçekleştiğinde ve yapılıncaya* gibi yapılar bu ulamda değerlendirilmiştir. Yalnızca zaman bildiren kullanımlar dışarıda bırakılmış; sonuç bölümünün uygulanma alanını belirleyen kullanımlar kodlanmıştır.

7. Sınırlama ve gereklilik bildiren yapılarda; sonucun yalnızca belirli durumda geçerli olduğunu ya da belirli koşulların aranmasını bildiren yapılar yer almaktadır; *ancak... hâlinde, yalnızca... hâlinde, sadece... koşuluyla, ancak ve ancak... ise, gerekir, gereklidir, zorunludur, şarttır ve aranır* gibi yapılar bu kapsamda değerlendirilmiştir. Yapı gerekli koşul, geçerlilik koşulu ya da uygulanma koşulu oluşturuyorsa aday koşulluluk göstergesi olarak ele alınmıştır.

8. Olumsuz sonuç ve geçersizlik kalıplarında; koşullu öncülle birlikte sonucun doğmaması, geçersizlik, ret ya da düşme bildiren yapılar yer almaktadır. Mümkün değildir, yapılamaz, kabul edilemez, *dikkate alınmaz, hüküm doğurmaz, sonuç doğurmaz, geçerli olmaz, reddedilir* ve *düşer* gibi yapılar bu kapsamda değerlendirilmiştir. Bu yapılar tek başına koşul göstergesi olarak kabul edilmemiş; koşullu öncülle birleştiği durumlarda sonuç bölümünü belirlemek için kullanılmıştır.

Yukarıdaki ulamlaştırmada yer alan göstergelerin tamamı baştan koşullu yapı olarak kabul edilmemiştir. Her bir örnek, metin içindeki kullanımı bağlamında değerlendirilmiş; yalnızca öncül-sonuç ilişkisi kuran, sonuç bölümünün anlamını sınırlandıran ya da uygulanma çerçevesini belirleyen kullanımlar veri kapsamına alınmıştır. Tarama dizelgesinin bu ölçüde geniş tutulması, çalışmanın koşulluluğu yalnızca -sA/-sE biçimbirimi ya da eğer... ise kalıbı üzerinden tanımlamamasından kaynaklanmaktadır. Kuramsal çerçevede de belirtildiği gibi Türkçede koşulluluk; açık koşul göstergeleri, adlaştırılmış koşul yapıları, olumsuz koşul yapıları, süreklilik ve zaman-koşul kesişimi gösteren yapılar ile kalıplaşmış ve örtük koşulluluk örüntüleri aracılığıyla kurulabilmektedir. Bu nedenle tarama aşamasında yalnızca biçimsel olarak açık koşul biçimbirimi taşıyan yapılar değil, hukuk metni içinde öncül-sonuç ilişkisi kurma olasılığı bulunan sözdizimsel ve sözcüksel örüntüler de dikkate alınmıştır. Ancak dizelgede yer alan her biçim baştan koşullu yapı olarak kabul edilmemiştir; bu biçimler, metin içinde sonuç bölümünün anlamını, uygulanma çerçevesini ya da yorum alanını sınırlayıp sınırlamadıklarına göre değerlendirilmek üzere aday gösterge olarak ele alınmıştır. Böylece tarama dizelgesi, kuramsal ulamlaştırmının doğrudan yinelemesi değil, HMK metninde koşulluluğun açık, örtük ve kalıplaşmış görünümelerini yakalamaya yönelik yöntemsel bir araç olarak kullanılmıştır.

Tarama aşamasında 6100 sayılı HMK metni çevrim içi mevzuat kaynağı üzerinden açılmış ve yukarıda verilen koşulluluk göstergeleri metin içinde tek tek aranmıştır. Her gösterge için kanun metninde geçen kullanımlar belirlenmiş, koşullu yapı içerdiği düşünülen maddeler ilk veri havuzuna alınmıştır. Bu aşamada amaç, dizelgedeki her yapıyı doğrudan koşullu yapı olarak kabul etmek değil, koşulluluk ilişkisi kurma olasılığı bulunan aday örnekleri belirlemektir. Bu nedenle dizelgedeki bir göstergenin metinde geçmesi, o örneğin doğrudan çözümlemeye alınması için yeterli görülmemiştir. İncelemeye alınacak örneklerde, öncül olarak yorumlanabilecek bir olay, durum ya da koşul ile bu öncüle bağlı bir sonuç bölümünün bulunması temel ölçüt olarak kabul edilmiştir. Başka bir deyişle, bir yapı ancak öncül-sonuç ilişkisi kuruyorsa koşullu yapı olarak değerlendirilmiştir. Böylece çalışma, yalnızca biçimsel arama sonuçlarına değil, bağlam içinde kurulan anlam ilişkisine dayandırılmıştır.

Çözümleme birimi, koşul göstergesinin kendisi değil, koşul göstergesiyle birlikte kurulan bütün öncül-sonuç yapısıdır. Her örnekte önce koşulluluk göstergesi belirlenmiş, ardından öncül ve sonuç bölümleri ayrılmıştır. Öncül bölüm, sonuç bölümünün hangi durumda geçerli olacağını ya da hangi bağlamda yorumlanacağını belirleyen kısım olarak ele alınmıştır. Sonuç bölümü ise öncülde belirtilen olay ya da durum *gerçekleştiğinde* devreye giren düzenleme, hüküm ya da anlam alanı olarak değerlendirilmiştir. Çözümleme sürecinde uygulanma çerçevesi kavramı, öncül bölümün sonuç bölümünü hangi koşul altında geçerli kıldığını belirlemek için kullanılmıştır. Bu doğrultuda her örnekte öncül bölümün sonuç bölümüne nasıl bir yorum alanı açtığı, sonucu hangi bağlamla sınırlandırdığı ve sonucun hangi durumda devreye girdiğini nasıl belirlediği incelenmiştir. Örneğin “sürenin son gününün resmî tatil gününe rastlaması hâlinde” yapısında öncül bölüm, “süre tatili takip eden ilk iş günü çalışma saati sonunda biter” sonucunun uygulanma çerçevesini kurmaktadır. Böylece koşullu yapı, yalnızca varsayım bildiren bir

unsur olarak değil, sonuç bölümünün geçerlilik ve yorum alanını düzenleyen bir dilsel araç olarak değerlendirilmiştir.

Verilerin seçiminde *amaçlı örnekleme* yöntemi kullanılmıştır. Tarama sonucunda aynı koşulluluk göstergesinin birden fazla örneğine ulaşılması durumunda, ilgili yapının kullanımını en açık biçimde temsil eden örnekler seçilmiştir. Bu bağlamda çalışma, amaçlı örnekleme türlerinden *tipik durum örneklemesine* dayanmaktadır. Tipik örneklerin belirlenmesinde aşağıdaki üç ölçüt temel alınmıştır:

- (i) koşulluluk göstergesinin açık biçimde saptanabilir olması
- (ii) öncül ve sonuç bölümlerinin ayrıştırılabilir olması
- (iii) örneğin hukuk söyleminde koşullu yapının işlevini göstermeye elverişli olması

Çözümleme aşamasında yukarıdaki ölçütler çerçevesinde ayrıştırılan her örnek, “Koşulluluk hangi dilsel göstergeyle kodlanmıştır?”, “Koşullu yapının öncül bölümü nedir?”, “Koşullu yapının sonuç bölümü nedir?”, “Öncül bölüm, sonuç bölümünün uygulanma çerçevesini nasıl belirlemektedir?”, “Koşullu yapı, sonuç bölümünün anlamını nasıl sınırlandırmakta, düzenlemekte ya da yorum alanını nasıl belirlemektedir?”, “İncelenen yapı açık bir koşullu yapı mı, yoksa örtük ya da kalıplaşmış bir koşulluluk örüntüsü müdür?” soruları doğrultusunda incelenmiş; süreçte öncelikle yapının biçimsel görünümü belirlenmiş ve koşulluluğun hangi biçimbirimsel, sözdizimsel ya da sözcüksel araçla kurulduğu saptanmış, daha sonra öncül ve sonuç bölümleri ayrılmış, nihayetinde öncül ile sonuç arasında kurulan anlamsal ve yorumlayıcı ilişki açıklanmıştır.

Çalışmanın hipotezleri doğrultusunda veriler *ise*; koşulluluğun farklı biçimbirimsel, sözdizimsel ve sözcüksel araçlarla kodlanıp kodlanmadığı, koşullu yapıların öncül bölüm aracılığıyla sonuç bölümünün uygulanma çerçevesini belirleyip belirlemediği, bu yapıların sonuç bölümünün anlamını sınırlandıran, düzenleyen ve yorum alanını belirleyen metinsel araçlar olarak işlev görüp görmediği ve son olarak koşulluluğun yalnızca açık koşul yapılarıyla değil, örtük ve kalıplaşmış yapılarla da kurulup kurulmadığı incelenmiştir. Araştırmada önceden belirlenen tarama dizelgesi temel alınmakla birlikte, metin içinde öncül-sonuç ilişkisi kurduğu saptanan ancak başlangıç dizelgesindeki göstergeler arasında yer almayan yapılar da değerlendirmeye açık tutulmuştur. Böylece çözümleme kapalı bir biçim dizelgesine indirgenmemiş; Türkçe hukuk söyleminde koşulluluğun farklı yüzey görünümleri ve işlevsel kullanımları birlikte ele alınmıştır. Bu yöntemle çalışmada, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda koşullu yapıların yalnızca hangi dilsel biçimlerle kurulduğu değil, aynı zamanda bu yapıların öncül-sonuç ilişkisi aracılığıyla metnin anlamını, uygulanma çerçevesini ve yorum alanını nasıl düzenlediği ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

HMK metni, araştırma yönteminde gerekçelendirilen aday koşulluluk göstergeleri doğrultusunda taranmıştır. Bu taramada göstergeler sekiz ana ulam altında değerlendirilmiştir: açık koşul göstergeleri, adlaştırılmış koşul yapıları, koşul, kayıt ve bağıklık yapıları; olumsuz ve engelleyici koşul yapıları, aksi/aksine ve istisna yapıları; süreklilik ve zaman-koşul kesişimi gösteren yapılar; sınırlama ve gereklilik bildiren yapılar; olumsuz sonuç ve geçersizlik kalıpları. Tarama sonucunda bu ulamların tamamında örneklenme görülmemiştir. Başka bir deyişle, Türkçede koşulluluk ilişkisi kurmaya elverişli bazı aday göstergeler HMK metninde kullanılmamıştır. Bu durum, söz konusu göstergelerin Türkçede koşulluluk bildiremeyeceği anlamına gelmemekte; yalnızca HMK'nın yazılı, normatif ve kurumsal metin türü içinde bu biçimlerin örneklenmediğini göstermektedir. Bu nedenle söz konusu ulamlamamız çerçevesinde HMK'da örneği bulunan koşulluluk göstergeleri, kodlandıkları maddeler ve... çerçevesinde örneklendirilmiş ve öncül-sonuç ilişkisi bağlamında tartışılmış; ardından HMK'da örneği

bulunmayan aday koşulluluk göstergeleri özgülleştirilerek verilmiş ve kodlanmama gerekçeleri hukuk söylemi ekseninde yorumlanmıştır.

Açık Koşul Göstergeleri

HMK'da açık koşul göstergeleri, koşul ilişkisinin doğrudan biçimbirimsel ya da sözcüksel araçlarla kurulduğu örneklerde görülmektedir.⁴ Bu grupta -sA/-sE, ise, eğer ... -sA, değilse, yoksa, varsa, olursa, gerekirse, çıkarsa, kabul edilirse ve reddedilirse gibi yapılar öne çıkmaktadır. Bu göstergelerde öncül ve sonuç bölümleri çoğunlukla açık biçimde ayrılabilen; öncül bölüm, sonuç bölümünün hangi durumda geçerli olacağını belirlemektedir.

HMK m. 19'da "birden fazla yetkili mahkeme varsa seçtiği mahkemeyi bildirir" örneğinde varsa, varlık temelli bir koşul ilişkisi kurmaktadır. Öncül bölüm birden fazla yetkili mahkemenin bulunması, sonuç bölümü ise tarafın seçtiği mahkemeyi bildirmesidir. Bu yapı, varlık durumunu bildirim yükümlülüğünün koşulu hâline getirmektedir. İşlevsel olarak yetki itirazının geçerli biçimde yapılması için gerekli açıklama alanını belirlemektedir.

HMK m. 56'da "mahkemede bulunması mümkün değilse" örneğinde değilse yapısı, olumsuz bir olanak durumunu koşul hâline getirmektedir. Öncül bölüm, tarafın veya vekilinin mahkemede bulunmasının mümkün olmamasıdır; sonuç bölümü ise o kimse hakkında davayı takip için kayyım atanıncaya kadar yargılamanın ertelenebilmesidir. Bu yapı, yokluk ya da imkânsızlık durumunu usulî erteleme sonucuna bağlamaktadır. İşlevsel olarak koşullu yapı, yargılamanın sürdürülmesi ile tarafın temsili arasındaki ilişkiyi düzenlemektedir.

HMK m. 92'de "başladığı güne karşılık gelen bir gün yoksa, süre bu ayın son günü tatil saatinde biter" örneğinde yoksa, varlık-yokluk temelli bir koşul göstergesidir. Öncül bölüm, sürenin bittiği ayda karşılık gelen günün bulunmamasıdır; sonuç bölümü ise sürenin ayın son günü tatil saatinde bitmesidir. Bu yapı, takvimsel bir eksikliği usulî sürenin hesaplanmasına bağlamaktadır. Böylece yoksa yapısı, sürenin olağan hesaplanma biçiminin uygulanmadığı durumda devreye giren özel bir uygulama çerçevesi kurmaktadır.

Açık koşul göstergeleri içinde örneği bulunmayan (*olmazsa, gerekmezse, doğarsa, doğmazsa, çıkmazsa, başvurulursa, başvurulmazsa, talep edilirse, talep edilmezse, itiraz edilirse, itiraz edilmezse, sunulursa, sunulmazsa, bildirilirse, bildirilmezse, kabul edilmezse, reddedilmezse, verilirse, verilmezse*) biçimlerin çoğu, belirli eylemlerin -sA/-sE biçimbirimiyle çekimlenmiş biçimleridir. Olmazsa, doğarsa, çıkmazsa, talep edilirse, itiraz edilirse, sunulursa gibi yapılar Türkçede koşulluluk kurmaya elverişlidir; ancak HMK'da aynı işlev çoğu zaman daha soyut ve kurumsal yapılarla karşılanmaktadır. Bu durum, kanun dilinin olayları kişisel ya da dinamik eylemler olarak değil, hukuki sonuç doğuran durumlar olarak sunma eğilimiyle ilişkilidir.

Adlaştırılmış Koşul Yapıları

HMK'da adlaştırılmış koşul yapıları, koşulun çekimli bir yan tümceyle değil, adlaştırılmış bir olay ya da durum ifadesiyle kurulduğu örneklerde görülmektedir. Bu grupta -mAsI hâlinde, -mAmAsI hâlinde, olması hâlinde, bulunması hâlinde, bulunmaması hâlinde, mevcut olması hâlinde, gerçekleşmesi hâlinde, ortaya çıkması hâlinde, başvurulması hâlinde, yerine getirilmemesi hâlinde, -mAsI durumunda, olması durumunda ve

⁴ Bkz. 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu, 12.01.2011 tarih ve 27836 sayılı Resmî Gazete. HMK tam metni <https://mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6100.pdf>.

bulunması durumunda gibi yapılar yer almaktadır. Bu yapılarda koşul, dinamik bir olay olarak değil, hukuki sonuç doğuran soyut bir durum olarak sunulmaktadır.

HMK m. 36'da "hâkimin tarafsızlığından şüpheyi gerektiren önemli bir sebebin bulunması hâlinde" ifadesi bulunması hâlinde yapısıyla kurulmuştur. Öncül, hâkimin tarafsızlığından şüpheyi gerektiren önemli bir sebebin bulunmasıdır; sonuç ise taraflardan birinin hâkimi reddedebilmesi ya da hâkimin bizzat çekilebilmesidir. Bu yapı, belirli bir sebebin varlığını ret veya çekilme sonucunun koşulu hâline getirir. Böylece koşullu yapı, yargılamada tarafsızlık ilkesine ilişkin usulî mekanizmanın hangi durumda devreye gireceğini belirlemektedir.

HMK m. 40'ta "bunların da bulunmaması hâlinde" yapısı bulunmaması hâlinde örüntüsüyle kurulmuş olumsuz adlaştırmış koşuldur. Öncül, ilgili hâkimlerin bulunmamasıdır; sonuç ise ret talebinin en yakın yerdeki sulh hukuk hâkimi tarafından incelenmesidir. Bu yapı, yokluk durumunu yetkili merciin belirlenmesi sonucuna bağlamaktadır. İşlevsel olarak koşullu yapı, yargısal merciin kademeli biçimde belirlenmesini sağlar.

HMK m. 84'te "bu yükümlülüğün tüm davacılar bakımından mevcut olması hâlinde" yapısı mevcut olması hâlinde örüntüsüyle kurulmuştur. Öncül, teminat gösterme yükümlülüğünün tüm davacılar bakımından mevcut olmasıdır; sonuç ise bu yükümlülüğün doğmasıdır. Bu yapı, yükümlülüğün doğmasını belirli bir kapsam koşuluna bağlamaktadır. İşlevsel olarak koşullu yapı, teminat yükümlülüğünün kimler bakımından geçerli olacağını sınırlandırmaktadır.

HMK m. 139'da "bu hususların verilen süre içinde yerine getirilmemesi hâlinde" yapısı yerine getirilmemesi hâlinde örüntüsüyle kurulmuş olumsuz adlaştırmış koşuldur. Öncül, tarafların belirtilen yükümlülükleri süresi içinde yerine getirmemesidir; sonuç ise o kanıta dayanmaktan vazgeçmiş sayılmalarıdır. Bu yapı, yapılmayan usulî işlemi hak kaybı doğuran bir sonuçla ilişkilendirir. İşlevsel olarak süreye bağlı yükümlülüğün yaptırım alanını belirlemektedir.

HMK m. 166'da "aralarında bağlantı bulunması durumunda" yapısı -mAsI durumunda örüntüsüyle kurulmuş adlaştırmış koşuldur. Öncül, davalar arasında bağlantı bulunmasıdır; sonuç ise davaların birleştirilebilmesidir. Bu kullanımda bağlantı, birleştirme kararının uygulanma koşulu olarak sunulmaktadır. Böylece koşullu yapı, dava birleştirme işleminin hangi durumda mümkün olduğunu düzenlemektedir.

Adlaştırmış koşul yapıları içinde kimi biçimlerin (*olmaması hâlinde, mevcut bulunması hâlinde, gerçekleşmemesi hâlinde, söz konusu olması hâlinde, gerekmesi hâlinde, zorunlu olması hâlinde, mümkün olması hâlinde, uygun görülmesi hâlinde, talep edilmesi hâlinde, itiraz edilmesi hâlinde, eksikliğin giderilmesi hâlinde, eksikliğin giderilmemesi hâlinde, yerine getirilmesi hâlinde, -mAmAsI durumunda, olmaması durumunda, bulunmaması durumunda, gerçekleşmesi durumunda, gerçekleşmemesi durumunda, yerine getirilmesi durumunda, yerine getirilmemesi durumunda, eksikliğin giderilmesi durumunda, eksikliğin giderilmemesi durumunda*) örneklenmemesi ise, bu ulamın HMK'da zayıf olduğu anlamına gelmemektedir. Aksine, HMK'da adlaştırmış koşul yapıları oldukça üretkendir; ancak bütün olası adlaştırmış kalıplar kullanılmamıştır. Bu durum, kanun metninin belirli adlaştırma örüntülerini seçtiğini, özellikle hâlinde, durumunda ve takdirde gibi daha yerleşik kalıpları tercih ettiğini göstermektedir.

Koşul, Kayıt ve Bağlılık Yapıları

HMK'da koşul, kayıt ve bağlılık yapıları; sonucun bir şarta, kayda, takdire ya da bağlılık ilişkisine bağlandığı örneklerde görülmektedir. Bu grupta takdirde, bu takdirde, aksi

takdirde, şartıyla, koşuluyla, kaydıyla, şartı ile, şarta bağlı olarak, bağlıdır, şartına bağlıdır ve bağlı olarak gibi yapılar bulunmaktadır.

HMK m. 14'te "ortaklık veya üyelik ilişkileriyle sınırlı olmak kaydıyla" yapısı kaydıyla göstergesiyle kurulmuş sınırlayıcı kayıt yapısıdır. Öncül ya da kayıt alanı, davaların ortaklık veya üyelik ilişkisiyle sınırlı olmasıdır; sonuç ise ilgili tüzel kişinin merkezinin bulunduğu yer mahkemesinin kesin yetkili sayılmasıdır. Bu yapı, kesin yetki kuralının geçerlilik alanını sınırlandırmaktadır.

HMK m. 61'de "tarafılardan biri davayı kaybettiği takdirde" yapısı takdirde göstergesiyle kurulmuştur. Öncül, taraflardan birinin davayı kaybetmesidir; sonuç ise üçüncü kişiye ihbar imkânının doğmasıdır. Bu yapı, davayı kaybetme olasılığını rücu ve ihbar ilişkisinin koşulu hâline getirir. İşlevsel olarak tarafın ileride doğabilecek sorumluluk ilişkisini yargılama sürecine dâhil etmesini sağlar.

HMK m. 99'da "teminat gösterilmek şartıyla" yapısı şartıyla göstergesiyle kurulmuş kayıt yapısıdır. Öncül, teminat gösterilmesidir; sonuç ise yargılamanın ertelenmesine veya hükmün icrasının geri bırakılmasına karar verilebilmesidir. Bu yapı, mahkemenin verebileceği kararın uygulanma alanını teminat koşuluyla sınırlandırmaktadır.

HMK m. 290'da "aksi takdirde yokluklarında yapılır" yapısı, aksi takdirde göstergesiyle kurulmuş karşıt koşul yapısıdır. Öncül, tarafların keşifte hazır olmaması ya da önceki koşulun gerçekleşmemesidir; sonuç ise keşfin tarafların yokluğunda yapılmasıdır. Bu yapı, önceki olasılığın gerçekleşmemesi durumunda devreye girecek usulî sonucu belirlemektedir.

Koşul, kayıt ve bağlılık yapılarında da benzer bir seçim görülür. *Şartıyla, kaydıyla, takdirde, bağlıdır gibi yapılar metinde yer bulurken; şu takdirde, koşulu ile, koşula bağlı olarak, şartların gerçekleşmesi hâlinde, koşulların gerçekleşmesi hâlinde, şartların bulunması hâlinde, koşulların bulunması hâlinde, şartların oluşması hâlinde, koşulların oluşması hâlinde, koşuluna bağlıdır, gerçekleşmesine bağlıdır, bulunmasına bağlıdır, yerine getirilmesine bağlıdır, sunulmasına bağlıdır, bildirilmesine bağlıdır, kabul edilmesine bağlıdır* gibi daha açık bağlılık kalıplarının örneklenmemesi, HMK'nın bağlılık ilişkisini her zaman aynı sözlüksel kalıpla kurmadığını gösterir. Bu tür ilişkiler kimi zaman adlaştırılmış koşul yapılarıyla, kimi zaman da gereklilik ya da geçerlilik bildiren başka yapılarla ifade edilmektedir.

Olumsuz ve Engelleyici Koşul Yapıları

HMK'da olumsuz ve engelleyici koşul yapıları, bir sonucun gerçekleşmesini belirli bir durumun gerçekleşmemesine, bulunmamasına ya da tamamlanmamasına bağlayan örneklerde görülmektedir. Bu grupta *-mAdllkça*, *olmadıkça*, *bulunmadıkça*, *verilmedikçe*, *karar verilmedikçe*, *kesinleşmedikçe* ve *ispat edilmedikçe* gibi yapılar yer almaktadır. Bu yapılarda ilişki çoğunlukla "p gerçekleşmedikçe q gerçekleşmez" ya da "aksi bir durum ortaya koyulmadıkça mevcut sonuç geçerlidir" biçiminde işlemektedir.

HMK m. 2'de "aksine bir düzenleme bulunmadıkça" yapısı *-mAdllkça* örüntüsünün kalıplaşmış bir kullanımını göstermektedir. Öncül, aksine bir düzenlemenin bulunmamasıdır; sonuç ise asliye hukuk mahkemesinin görevli mahkeme sayılmasıdır. Bu yapı, genel görev kuralının hangi durumda geçerli olacağını belirlemektedir. İşlevsel olarak koşullu yapı, varsayılan kuralı korur; ancak aksine düzenleme bulunması hâlinde bu kuralın değişebileceğini göstermektedir.

HMK m. 173'te "mahkemenin izni olmadıkça" yapısı olmadıkça göstergesiyle kurulmuştur. Öncül, mahkemenin izninin bulunmamasıdır; sonuç ise isticvap olunan tarafın yazılı notlar

kullanamamasıdır. Bu yapı, bir eylemin yapılabilmesini izin koşuluna bağlamaktadır. Olumsuz koşul yapısı, izin yokluğunu yasaklayıcı sonucun gerekçesi hâline getirir.

Olumsuz ve engelleyici koşul yapıları içinde kimi örneklerin bulunmaması (*yapılmadıkça, sunulmadıkça, bildirilmedikçe, giderilmedikçe, tamamlanmadıkça, yerine getirilmedikçe, başvurulmadıkça, itiraz edilmedikçe, talep edilmedikçe, kabul edilmedikçe, kanıtlanmadıkça*), bu alanın HMK'da sınırlı olduğu anlamına gelmez; çünkü metinde *olmadıkça, bulunmadıkça, verilmedikçe, kesinleşmedikçe, ispat edilmedikçe* gibi güçlü olumsuz koşul yapıları örneklenmektedir. Buna karşılık yapılmadıkça, sunulmadıkça, bildirilmedikçe gibi biçimlerin bulunmaması, HMK'nın olumsuz koşulluluğu belirli hukuki eylemler ve sonuçlarla sınırlı biçimde kurduğunu düşündürmektedir.

Aksi/Aksine ve İstisna Yapıları

HMK'da aksi/aksine ve istisna yapıları, varsayılan kuralın sınırlandırılması, istisna getirilmesi veya karşıt durumda uygulanacak sonucun belirtilmesi için kullanılmaktadır. Bu grupta aksi belirtilmedikçe, aksi kararlaştırılmadıkça, aksi ispat edilmedikçe, aksi hâlde, aksine hüküm bulunmadıkça, aksine düzenleme bulunmadıkça, aksine karar verilmedikçe, saklı kalmak kaydıyla, hükümleri saklıdır, hariç olmak üzere, dışında ve kanunda belirtilen hâller dışında gibi yapılar yer almaktadır.

HMK m. 25'te "kanunda öngörülen istisnalar dışında" yapısı, dışında göstergesiyle istisna ilişkisi kurmaktadır. Öncül ya da sınırlayıcı alan, kanunda öngörülen istisnaların bulunmamasıdır; sonuç ise hâkimin tarafların söylemediği şeyi veya vakıaları kendiliğinden dikkate alamamasıdır. Bu yapı, hâkimin inceleme yetkisinin sınırlarını belirlemektedir.

HMK m. 108'de "kanunlarda aksi belirtilmedikçe" yapısı, genel kuralın istisna yokluğunda geçerli olduğunu gösteren bir koşul yapısıdır. Öncül, kanunlarda aksinin belirtilmemesidir; sonuç ise inşai hükümlerin geçmişe etkili olmamasıdır. Bu yapı, normatif kuralın geçerlilik alanını açık bir istisna koşuluna bağlamaktadır.

HMK m. 362'de "soybağına ilişkin sonuçlar doğuran davalar hariç olmak üzere" yapısı, hariç olmak üzere göstergesiyle dışlama ilişkisi kurmaktadır. Öncül ya da dışlanan alan, soybağına ilişkin sonuç doğuran davalardır; sonuç ise nüfus kayıtlarının düzeltilmesine ilişkin kararlar bakımından düzenlenen kanun yolu sonucudur. Bu yapı, genel düzenlemeden çıkarılan özel bir alan belirler.

HMK m. 384'te "kanunda aksine hüküm bulunmadıkça" yapısı, çekişmesiz yargı işleri için yetkili mahkeme kuralını istisna yokluğunda geçerli kılmaktadır. Öncül, kanunda aksine hüküm bulunmamasıdır; sonuç ise talepte bulunan kişinin veya ilgililerden birinin oturduğu yer mahkemesinin yetkili olmasıdır. Bu yapı, genel yetki kuralını kanuni istisna koşuluyla sınırlandırmaktadır.

Aksi/aksine ve istisna yapıları içinde örneği bulunmayan biçimler (*aksi öngörülmedikçe, aksi düzenlenmedikçe, aksi anlaşılmadıkça, aksi kabul edilmedikçe, aksi kanıtlanmadıkça, aksi durumda, aksine bir hüküm yoksa, aksine anlaşma yoksa, kanunda aksi belirtilmedikçe, kanunda aksi öngörülmedikçe, sözleşmede aksi kararlaştırılmadıkça, saklı olmak üzere, istisna olmak üzere, ayrıksı olmak üzere, dışında kalmak üzere, bu hâl dışında, bu durum dışında, kanunda öngörülen hâller dışında*), HMK'nın istisna ilişkisini tamamen dışarıda bıraktığını göstermez. Aksine, metinde *aksi hâlde, aksi takdirde, aksi belirtilmedikçe, aksine hüküm bulunmadıkça, saklı kalmak kaydıyla* ve *hariç olmak üzere* gibi kalıplar kullanılmaktadır. Bu nedenle bulunmayan yapılar, istisna anlamının yokluğuna değil, bu anlamın belirli hukuk dili kalıplarıyla sınırlandırıldığına işaret eder.

Süreklilik ve Zaman-Koşul Kesişimi Gösteren Yapılar

HMK'da süreklilik ve zaman-koşul kesişimi gösteren yapılar sınırlı sayıdadır. Bu grupta bulunmadığı sürece, olduğunda, sonuçlanıncaya kadar, bulununcaya kadar ve yapıncaya kadar gibi örnekler öne çıkmaktadır. Bu yapılarda koşulluluk, çoğu zaman zaman, süre ya da süreç sınıryla birlikte kurulmaktadır. Yalnızca zaman bildiren kullanımlar koşullu yapı sayılmaz; ancak sonuç bölümünün uygulanma alanını belirleyen kullanımlar koşulluluk kapsamında değerlendirilebilir.

HMK m. 37'de "ret talebinde bulununcaya kadar" yapısı bulununcaya kadar örüntüsüyle kurulmuştur. Öncül, taraflardan birinin ret talebinde bulunmasıdır; sonuç ise hâkimin bu ana kadar davaya bakabilmesidir. Bu yapı, hâkimin davaya bakma yetkisinin hangi olay gerçekleşinceye kadar süreceğini belirlemektedir. Bu nedenle zaman sınırı aynı zamanda koşullu bir uygulama alanı oluşturmaktadır.

HMK m. 61'de "tahkikat sonuçlanıncaya kadar" yapısı -IncA/-UncA ekli süre sınıryla kurulmuştur. Bu yapı doğrudan klasik koşuldan çok zamansal sınır bildirir; ancak üçüncü kişiye ihbar imkânının hangi zamana kadar kullanılabileceğini belirlediği için uygulama çerçevesi kurmaktadır. İşlevsel olarak usulî hakkın kullanılabileceği son sınırı belirler.

HMK m. 383'te "aksine bir düzenleme bulunmadığı sürece" yapısı bulunmadığı sürece göstergesiyle kurulmuştur. Öncül, aksine bir düzenlemenin bulunmamasıdır; sonuç ise çekişmesiz yargı işlerinde görevli mahkemenin sulh hukuk mahkemesi olmasıdır. Bu yapı, genel görev kuralının belirli bir durum sürdükçe geçerli olacağını gösterir. İşlevsel olarak süreklilik temelli bir varsayılan kural alanı kurar.

Süreklilik ve zaman-koşul kesişimi gösteren yapılar içinde örneği bulunmayan biçimlerin (*olduğu sürece, olmadığı sürece, bulunduğu sürece, devam ettiği sürece, sürdüğü sürece, geçerli olduğu sürece, mümkün olduğu sürece, gerekli olduğu sürece, zorunlu olduğu sürece, aynı koşullar sürdüğü sürece, bu durum devam ettiği sürece, müddetçe, devam ettikçe, sürdükçe, bulundukça, var oldukça, geçerli oldukça, mümkün oldukça, olmadığında, bulunduğu, bulunmadığında, gerçekleştiğinde, gerçekleşmediğinde, yapıldığında, yapılmadığında, sunulduğunda, sunulmadığında, bildirildiğinde, bildirilmediğinde, olunca, olmayınca, bulunmayınca, gerçekleşince, gerçekleşmeyince, yapılmayınca, giderilince, giderilmeyince, sunulunca, sunulmayınca*) çokluğu dikkat çekicidir. Bu durum, HMK'nın koşulluluğu çoğunlukla süreklilik ya da zamansal ardışıklık üzerinden değil, belirli bir hukuki şartın gerçekleşmesi, bulunması, yerine getirilmesi veya gerçekleşmemesi üzerinden kurduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle, HMK'da koşulluluk devam eden süreçlerden çok, hukuki sonuç doğuran eşik durumlara bağlanmaktadır.

Sınırlama ve Gereklilik Bildiren Yapılar

HMK'da sınırlama ve gereklik bildiren yapılar, sonucun yalnızca belirli bir durumda geçerli olduğunu ya da belirli koşulların aranmasını gösteren örneklerde görülmektedir. Bu grupta ancak ... durumunda, ancak ... koşuluyla, gerekir, gereklidir, zorunludur, şarttır, bulunması gerekir ve gösterilmesi gerekir gibi yapılar yer almaktadır. Bu yapılarda koşulluluk her zaman açık bir koşul biçimleriyle kurulmaz; çoğu zaman gereklik, zorunluluk ya da sınırlama anlamı üzerinden önkoşul ilişkisi oluşturulur.

HMK m. 38'de "sebeup ve delillerin açıkça gösterilmesi ve varsa belgelerin eklenmesi gerekir" örneğinde gerekir yapısı gereklik bildirir. Burada koşulluluk doğrudan p ise q biçiminde kurulmaz; ancak ret talebinin usulüne uygun yapılabilmesi için belirli öğelerin dilekçede yer alması gerektiği belirtilir. Bu nedenle gerekir, geçerli başvuru için önkoşul ilişkisi kurmaktadır.

HMK m. 110'da "ortak yetkili bir mahkemenin bulunması şarttır" örneğinde şarttır yapısı, dava yığılması bakımından gerekli koşul ilişkisi kurmaktadır. Öncül, taleplerin tümü bakımından ortak yetkili bir mahkemenin bulunmasıdır; sonuç ise aynı dava dilekçesinde birden fazla asli talebin ileri sürülebilmesidir. Bu yapı, dava açma biçiminin geçerliliğini ortak yetki koşuluna bağlar.

HMK m. 268'de "ancak ... bulunması durumunda" yapısı, ancak ögesiyle güçlendirilmiş sınırlayıcı bir koşul yapısıdır. Öncül, başka bir bölgedeki bilirkişinin görevlendirme yapılan yere daha yakın bir mesafede bulunmasıdır; sonuç ise bu listeden de görevlendirme yapılabilmesidir. Bu yapı, genel bilirkişi seçimi kuralına sınırlı bir istisna alanı açmaktadır. İşlevsel olarak ancak, sonucun yalnızca belirtilen koşul gerçekleştiğinde mümkün olduğunu gösterir.

HMK m. 309'da "açıkça gösterilmesi gerekir" örneğinde gösterilmesi gerekir yapısı, feragat veya kabulün hangi kısmı kapsadığının belirtilmesini gerekli koşul olarak sunmaktadır. Öncül, feragat edilen veya kabul edilen kısmın açıkça gösterilmesidir; sonuç ise kısmi feragat ya da kabulün belirlenebilir hâle gelmesidir. Bu yapı, usulî işlemin anlam ve kapsamının açıklığa kavuşmasını sağlayan bir koşul ilişkisi kurar.

Sınırlama ve gereklilik bildiren yapılar içinde yine pek çok örneklendirilmeyen yapı bulunmaktadır (*ancak ... hâlinde, ancak ... takdirde, ancak ... şartıyla, ancak ... kaydıyla, ancak ... varsa, ancak ... mümkünse, ancak ... gerekirse, yalnız ... hâlinde, yalnızca ... hâlinde, sadece ... hâlinde, yalnız ... takdirde, yalnızca ... şartıyla, sadece ... koşuluyla, ancak ve ancak ... ise, aranır, koşulu aranır, şartı aranır, yerine getirilmesi gerekir, ibraz edilmesi gerekir, sunulması gerekir, bildirilmesi gerekir, tamamlanması gerekir, giderilmesi gerekir*); ancak özellikle yalnızca, sadece ve ancak ve ancak gibi yapıların örneklenmemesi, kanun dilinin gerekli koşul anlamını bu biçimlerle kurmadığını göstermektedir. Bunun yerine HMK, sınırlama ve gereklilik ilişkilerini çoğu zaman şartıyla, kaydıyla, gerekir, zorunludur, şarttır ya da aksi takdirde gibi daha yerleşik hukuk dili kalıplarıyla kurmaktadır.

Olumsuz Sonuç ve Geçersizlik Kalıpları

HMK'da olumsuz sonuç ve geçersizlik kalıpları, koşullu öncülle birlikte kullanıldığında sonucun doğmaması, dikkate alınmama, ret, düşme, yapılmamış sayılma, vazgeçilmiş sayılma ya da ileri sürülemez gibi sonuçları belirtmektedir. Bu grupta dikkate alınmaz, reddedilir, düşer, yapılmamış sayılır, vazgeçilmiş sayılır ve ileri sürülemez gibi kalıplar yer almaktadır. Bu yapılar tek başına koşul göstergesi değildir; ancak koşullu öncülle birleştiğinde sonuç bölümünü belirlemeye yarar.

HMK m. 19'da "aksi takdirde yetki itirazı dikkate alınmaz" örneğinde dikkate alınmaz kalıbı, önceki koşulların yerine getirilmemesi durumunda doğacak olumsuz sonucu göstermektedir. Öncül, yetki itirazında bulunan tarafın yetkili mahkemeyi veya seçtiği mahkemeyi bildirmemesidir; sonuç ise yetki itirazının dikkate alınmamasıdır. Bu yapı, koşullu öncülün usulî geçerlilik üzerindeki etkisini açıkça gösterir.

HMK m. 54'te "belgelerin ibraz edilmemesi veya mahkemeye başvurulmaması hâlinde ... işlemler yapılmamış sayılır" örneğinde yapılmamış sayılır kalıbı, olumsuz adlaştırılmış koşul yapısıyla birlikte kullanılmıştır. Öncül, belgelerin ibraz edilmemesi ya da başvurunun yapılmamasıdır; sonuç ise davanın açılmamış veya işlemlerin yapılmamış sayılmasıdır. Bu yapı, yerine getirilmeyen usulî işlemi yokluk ya da geçersizlik sonucuna bağlamaktadır.

Olumsuz sonuç ve geçersizlik kalıpları içinde de *olmadıkça mümkün değildir, bulunmadıkça mümkün değildir, yapılmadıkça yapılamaz, yerine getirilmedikçe kabul edilemez, sunulmadıkça dikkate alınmaz, bildirilmedikçe hüküm doğurmaz, gerçekleşmedikçe sonuç doğurmaz, geçerli olmaz, kabul edilmez, hüküm doğurmaz, sonuç doğurmaz, meğerki, meğer*

ki, meğer ... ola, meğer ... buluna yapılarının bulunmaması da, bu sonuç alanının HMK'da işlemediği anlamına gelmez. Metinde dikkate alınmaz, reddedilir, düşer, yapılmamış sayılır, vazgeçilmiş sayılır ve ileri sürülemez gibi sonuç kalıpları kullanılmaktadır. Buna karşılık hüküm doğurmaz, sonuç doğurmaz, geçerli olmaz gibi biçimlerin örneklenmemesi, HMK'nın olumsuz sonuçları daha somut usulî yaptırım kalıplarıyla ifade ettiğini göstermektedir.

Yukarıda değerlendirilen dağılım, HMK'da koşulluluğun Türkçede mümkün olan bütün koşulluluk göstergeleriyle kurulmadığını göstermektedir. Örneği bulunmayan göstergelerin önemli bir bölümü, gündelik dilde, sözlü etkileşimde ya da daha serbest yazılı metinlerde kullanılabilecek yapılardır. Buna karşılık HMK, normatif ve kurumsal bir metin olduğu için koşulluluğu daha çok belirli, kalıplaşmış ve yorum alanı bakımından denetlenebilir örüntülerle kurma eğilimindedir. Geline nokta, HMK'da örneği bulunmayan aday göstergeler çalışmanın kapsamını zayıflatmamakta; aksine, koşulluluk göstergelerinin metin türüne duyarlı olduğunu göstermektedir. Türkçede koşulluluk ilişkisi kurmaya elverişli olan bazı yapılar HMK'da yer bulmazken, kanun metni daha kurumsal, adlaştırılmış, kalıplaşmış ve normatif örüntüleri tercih etmektedir. Bu nedenle yokluk bulgusu, yalnızca taramada karşılık bulunamayan biçimlerin listesi değil; HMK'nın koşulluluğu hangi dilsel yollarla kurmayı tercih ettiğini gösteren önemli bir metin türü bulgusudur.

SONUÇ

Koşulluluk ve öncül-sonuç ilişkisi, maddi hukukta düzenlenen hakların yargılama sürecindeki uygulanışını ve hukuki sonuçlarını belirleyen HMK hükümlerinin yorumunda önemli bir işlev görmektedir. Bu ilişki, usul normlarının anlamının doğru saptanması ve uygulanması bakımından belirleyici yardımcı araçlardan biridir. Bu ilişki sayesinde yargılama etkinliklerinin, HMK'da öngörülen normların yorumlanması vasıtasıyla hukuki güvenlik, öngörülebilirlik, usul ekonomisi ve adil yargılanma ilkeleri doğrultusunda yürütülmesi kolaylaşmaktadır.

HMK'nın birçok hükmünde koşulluluk ve öncül-sonuç ilişkisi farklı görünümleriyle ortaya çıkmaktadır. Dava şartları, süreler, usul işlemlerinin geçerliliği, kanıtların sunulması, kanun yollarına başvuru ve mahkeme kararlarının hukuki sonuç doğurmasına ilişkin düzenlemeler bu yapının en belirgin örneklerini oluşturmaktadır. Çalışmada incelenen hükümler de göstermektedir ki birçok usul normunda hukuki sonucun meydana gelmesi, kanunda öngörülen ön koşulların gerçekleşmesine bağlıdır. Bu koşulların bulunmaması hâlinde ilgili usul işlemi hüküm ve sonuç doğuramayabilmekte veya hukuki geçerliliğini kaybedebilmektedir. Bu suretle kanun koyucu, HMK aracılığı ile yargılamanın belirli bir usul düzeni ve sistematik içerisinde yürütülmesini güvence altına almaktadır.

Öte yandan, HMK'da yer alan koşullu düzenlemelerin uygulanması yalnızca lafzi yorum yöntemiyle açıklanabilecek nitelikte değildir. Hükümlerin kanun sistematigi içerisindeki konumu, yargılamanın amacı, dürüstlük kuralı, hukuki dinlenilme hakkı ve adil yargılanma ilkesi birlikte değerlendirildiğinde sistematik ve amaçsal yorum yöntemlerine başvurulması zorunlu hâle gelmektedir. Bu nedenle öncül-sonuç ilişkisi, yalnızca mantıksal bir neden-sonuç bağlantısından ibaret olmayıp somut uyumsuzluğun özellikleri dikkate alınarak değerlendirilmesi gereken normların yorumlanmasında işlevsel bir muhakame aracı niteliği de taşımaktadır. Geline nokta, HMK'da düzenlenen usul normlarının doğru anlaşılması ve uygulanmasında koşulluluk ile öncül-sonuç ilişkisinin isabetli biçimde saptanması son derece önemli bir parametredir. Bu ilişkinin doğru yorumlanması, yalnızca usul hükümlerinin teknik anlamda uygulanmasını sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda adil, etkin ve hakkaniyete uygun bir yargılama faaliyetinin gerçekleştirilmesine de katkı sunmaktadır. Bu itibarla HMK hükümlerinin yorumunda lafzi

yaklaşım tek başına yeterli görülmemeli, normların amacı, kanun sistematigi içerisindeki yeri ve dayandığı temel ilkeler birlikte değerlendirilerek bütüncül bir yorum anlayışı benimsenmelidir. Böyle bir yaklaşım hem öğretide hem de uygulamada usul kurallarının daha tutarlı, öngörülebilir ve isabetli biçimde uygulanmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Alexe, R. (2018). On conditionals in legalese: A corpus-based study. *Bulletin of the Transilvania University of Braşov, Series IV: Philology & Cultural Studies*, 11(2), 3-18.
- Atar, C. (2014). Do Turkish bilinguals of english process Turkish Predictive Conditionals Different than Turkish Monolinguals?. *Online Submission*, 11, 15-34.
- Bhatia, V. K. (1993). *Analysing genre: Language use in professional settings*. London: Longman.
- Cao, D. (2007). *Translating law*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Çağırıcı, E. (2022). An investigation of conditional presuppositions in Turkish. [Yüksek lisans tezi]. ODTÜ, Ankara.
- Dancygier, B. (1998). *Conditionals and prediction: Time, knowledge and causation in conditional constructions*. Cambridge University Press.
- Dancygier, B., & Sweetser, E. (2005). *Mental spaces in grammar: Conditional constructions*. Cambridge University Press.
- Elder, C. H., & Savva, E. (2018). Incomplete conditionals and the syntax-pragmatics interface. *Journal of Pragmatics*, 138, 45-59.
- Evans, J. St. B. T., Handley, S. J., & Over, D. E. (2003). Conditionals and conditional probability. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 29(3), 321-335.
- Evcen, E. (2019). *Processing of conditional constructions in turkish l2 speakers of English* (Master's thesis), Middle East Technical University, Ankara.
- Evcen, E., Bale, A., & Barner, D. (2026). Conditional inference and access to alternatives: the role of QUD and speaker knowledge in conditional perfection. *Journal of Semantics*, 1-226.
- Gencan, T. N. (2001). *Dilbilgisi*. Ayraç Yayınları.
- Göksel, A. & Kerslake, C. (2005). *Turkish: A comprehensive grammar*. Routledge.
- Graci, R. (2025). Illocutionary conditionals and discourse strategies in aphasia: A corpus-based analysis. *Intercultural Pragmatics*, 22(5), 1111-1139.
- Güzel, H. (2020). Telhab Halaçları üzerine toplumdilbilimsel bir değerlendirme. *Semih Tezcan ve Türkoloji içinde*. Nobel Yayınları.
- Halliday, M. A. K., & Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. Longman.
- Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. M. I. M. (2014). *Halliday's Introduction to Functional Grammar*. Routledge.
- Karacaer, Z. (1988). A contrastive study of conditionals in Turkish and English with special emphasis on problems for Turkish learners of English in the light of error analysis [Yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

- Kornfilt, J. (1997). *Turkish*. Routledge.
- Kurzon, D. (1997). 'Legal language': Varieties, genres, registers, discourses. *International Journal of Applied Linguistics*, 7(2), 119-139.
- Lastres-López, C. (2019). Conditionals in spoken courtroom and parliamentary discourse in English, French and Spanish: A contrastive analysis. In T. Fanego & P. Rodríguez-Puente (Eds.), *Corpus-based research on variation in English legal discourse* (pp. 51-78).
- Lastres-López, C. (2020). Beyond conditionality: On the pragmaticalization of interpersonal if-constructions in English conversation. *Journal of Pragmatics*, 157, 68-83.
- Mattiello, E. (2010). Nominalization in English and Italian normative legal texts. *ESP Across Cultures*, 7, 129/146.
- Mazzoleni, M. (2025). Codifica, inferenze ed aspetti (non?) vero-funzionali nei periodi ipotetici. *Verbum – Analecta Neolatina*, 26(1)134-148.
- Mellinkoff, D. (1963). *The language of the law*. Boston: Little, Brown.
- Olguín Martínez, J., & Lester, N. (2021). A quantitative analysis of counterfactual conditionals in cross-linguistic perspective. *Italian Journal of Linguistics*, 33(2), 147-182.
- Ovsjannikova, M. (2024). Conditional converb of the verb 'say' as a conditional marker in Forest Enets. *ESUKA – JEFUL*, 15(1), 127-153.
- Pascual, E. (2012). Los espacios mentales y la integración conceptual. *Lingüística cognitiva. Barcelona: Anthropolos*, 147-166.
- Reuneker, A. (2022). *Connecting conditionals: A corpus-based approach to conditional constructions in Dutch*. Leiden University.
- Reuneker, A. (2023). Assessing Classification Reliability of Conditionals in Discourse: A. Reuneker. *Argumentation*, 37(3), 397-418.
- Serrano, M. J. (2024). Variación morfosintáctica en la condicionalidad (no) prototípica: la conjunción si como constructora de espacio mental. *ELUA*, 41, 145-164.
- Soykan, B. (2023). The interaction between past and conditional morphemes in Turkish. In *Proceedings of the Workshop on Turkic and Languages in Contact with Turkic* (Vol. 8, 144-157).
- Soykan, B. (2026). Türkçede bağıntılı ve koşulsuz cümlelerin yapısı. *Türk Dilleri ve Türk Dilleriyle Temas Halindeki Diller Çalıştayı Bildirileri* (Cilt 10, ss. 187-201).
- Tiersma, P. M. (1999). *Legal language*. Chicago: University of Chicago Press.
- Trosborg, A. (1992). The performance of legal discourse. *HERMES-Journal of Language and Communication in Business*, (9), 9-18.
- Underhill, R. (1976). *Turkish grammar*. MIT Press.
- Verkhova, K. (2023). The structure of conditional sentence in the newspaper journalistic style of standard Turkish. *Linguistics & Polyglot Studies*, 9(3), 128-142.
- Yakut Kubaş, A. B. (2015). *Contrastive değil constructions in Turkish* [Yüksek lisans tezi]. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.